

ספר ברכת ישראל

שיעורי עיון והלכה
על התורה ומועדי השנה

רובו מיוסד
על תורת רבותינו לבית בריסק
שבכתב ושבעל פה

מאת

אריאל אליעזר בלא"א ר' מאיר יוסף הי"ו

לפציק

יוצא לאור לכבוד הבר מצוה של בנו

חשון תשפ"ו דיטרויט יצ"ו

ברכתו של מורינו הגאון רבי יהודה באקשט שליט"א ראש הישיבה דישיבה גדולה עטרת מרדכי-דיטרויט

ביום האחרון קודם הדפסת הספר, נכנסתי אל הקודש פנימה למורינו ראש הישיבה הגאון רבי יהודה באקשט שליט"א, והראיתי לו דפי דוגמא מפרי עמלי ספר "ברכת ישראל" על התורה ומועדים, וביקשתי ממע"ב ראש הישיבה אם יוכל לכתוב לי מכתב ברכה עבור הספר. למעשה בגלל דוחק הזמן לא יצא הדבר אל הפועל, אך אמר לי מו"ר ראש הישיבה שליט"א, שאוכל לכתוב שהוא נתן ברכתו המליאה עבור הספר.

והוסיף עוד מו"ר ראש הישיבה הג"ר יהודה באקשט שליט"א, שכיון שאין ביכולתו לכתוב מחמת דוחק הזמן, הרי בכה"ג הברכה שבעל פה חשובה ג"כ, ותהא במקום ברכתו שככתב. ובאותו מעמד סיים מו"ר ראש הישיבה שליט"א ואמר: ספר ברכת ישראל היא עבודה חשובה עד מאד, והוא ראוי לברכה, עב"ד.

מכתב ברכה
מראש ישיבת פילדלפיה שליט"א

בס"ד

יום ה' לס' "ומי גוי גדול אשר לו חוקים ומשפטים צדיקים" תשפ"ה לפ"ק
החיים והשלום אל כבוד ידידי תלמידנו היקר הר"ר אריאל אליעזר לפציק שליט"א
אחדשה"ט,

שמחתי באומרים לי שאל בית הדפוס הולכים להוציא לאור עולם חידושים נעימים, מיוסדים
על אדני פז, תורת בית בריסק, מתובל בתורת רבך הגאון הגדול מוריני הגרמ"ד הלוי זצוק"ל.
זכית להגיד שיעורים בעיר דעטרויט יצ"ו וב"ה שנתגלו דברים חדשים, הערות והארות מאירות,
בסייעתא התלמידים המקשיבים, והחלטת להעלותם על מכבש הדפוס, בס"ד.

גם קבעת שם הספר "ברכת ישראל" לזכרון הטוב של הסבא ז"ל, אשר עבר בגיא צלמות במשך
שנות הזעם שעברו עלינו רח"ל, ויצא מחוזק באמונתו, וזכה לראות ב"ב תלמידי חכמים.

השי"ת יתן שתזכה להוציא עוד ועוד ממעיינותיך חוצה, ותאיר על ציון באורות תורתך, עד שיאיר
האור חדש על ציון. אבי"ר

החותם בכרכת התורה,

שלו' קמנצקי

מכתב ברכה

מאת מורי ורבי הרה"ג ר' יצחק זאב פערמאן
ר"מ בישיבת פילדלפיה

שמעתי למשע שגמתי אתי ויקיף הרה
אלילאל אדעצור ספסוק מוכן להזכירם מתינוסין
אלה הגורגה ואל מוצע'ם. היסכר נקרא קצת וזך הדג
'סידאל עם סמ זקינו צלי. הרה הגאבר למד שלם
דבוג אלכס הגאון הרה דוד סדעו וייצ'ק צ"ע
וסאב הדרכה ממנו בין בטרנו וגין בדוכיו
הסדר קצמ'ם כסלמק הרה"מ אפע"מ בפעצעפאל
יבצ"ן מאד דע'מוצו ומצ"א נ' ססברו יתי'
למוצעל גבולה וקב'ם יבנו ממנו.
והנ"ל מאדבו סבן ירה וכן יחול עה"ס
'אלדס שוג כהנה וכונה כד ה' הסדה אל' ו'כנזו
מצי"ו ו'ו' אופי ו'כ'ה סה'ל'ס ג'רה ע'צ'ו ו'כ'ה
קבל'אל ה'ע'ם ל'אל'ק ימ'ס ע'ס' משפ'תו

יצחק זאב פערמאן

מכתב ברכה

מאת מורי ורבי הרה"ג ר' יצחק זאב פערמאן
ר"מ בישיבת פילדלפיא

כס"ד

שמחתי לשמוע שתלמידי חביבי ויקירי הרב אריאל אליעזר לפציק מוכן להדפיס מחידושיו על התורה ועל מועדים. הספר נקרא בשם ברכת ישראל על שם זקינו ז"ל. הרב המחבר למד שנים רבות אצל הגאון הרב דוד סולווייציק זצ"ל ושאב הדרכה ממנו בין בתורתו ובין בדרכיו בסדר קדשים. בשלמד הרה"מ אצלינו בפילדלפיא הצטיין מאוד בלימודו ומובטחני שספרו יהי לתועלת גדולה ורבים יהנו ממנו.

והנני מברכו שכן ירבה וכן יפרוץ להוסיף ולחדש עוד כהנה וכהנה ביד ה' הטובה עלי' ויפוצו מעיינותיו הוצה ויזכה להגדיל תורה ולהאדירה בכריאות הגוף לאורך ימים עם משפחתו

יצחק זאב פערמאן

מכתב ברכה

מאת הגאון הצדיק ר' אליקים געציל פריעד
ר"מ בישיבה טעלז קליוולאנד

ק"ל

אברהם יצחק מאור נאמן הרה אנוניאל (נר)
 אהבה וצדקה
 כלב שחשק האומות אין שיהיה ספרים השעורים
 על מה נחמנו צמח אחר שם אלא דמחוקים בלחה
 וחפונתו דשטראלן וברכה צדק שמשליל מס' תאריך
 אלוסין שטג אביגיל ושמיר הפולק ומתקן
 מלאכה כדו ומוסף ציפים וברחם אברהם...
 ויצוי ב' וצבא אהמין דהחפג בלחה
 דין סה וצבא ואלקא כל יו"ל אהיה חפג ומחם
 מתק דמיל אהמ ונסא
 לאורך ימים ושנים טובים
 אסיר
 וצבא באלו יחפ קמחה אלוני
 אביל
 שחרי חפרי ששיל
 דימחה אלקים אציל
 פריעד

מכתב ברכה
מאת הגאון הצדיק ר' אליקים געציל פריעד
ר"מ בישיבה טעלז קליוולאנד

כס"ד

לכבוד ידידי מאוד נעלה הר"ר אריאל אליעזר נר"ו למשפ' לפציק שי'
הנה שמחתי באומרים לי, שבע"ה סדרת השיעורים על הת' וענינא דיומא לחיבור שלם, מלא
במתיקות התורה וחדוותא דשמעתתא, והרבה דברים ששמעת מכב' הגרמ"ד זצ"ל
ואשריך שזכית להיות תלמיד הדולה ומשקה מתורת רבו, ומוסיף ציצים ופרחים לתורה....
ויעזור ה' ותוכה להמשיך בהרבצת התורה בעל פה ובכתב, ולגדל כל יו"ח לתורה חופה ומע"ט
מתוך בריות גופא ונפשא לאורך ימים ושנים טובים, אבי"ר.
ונזכה כולנו יחד במהרה לאורו, אבי"ר.

שילהי תשרי תשפ"ו
בידידות,
אליקים געציל פריעד

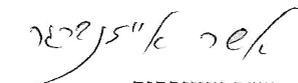
רב אשר אייזנברגר
מו"צ ק"ק אגודת ישראל מגן אברהם
סאוטפילד, מישיגן

יום ב' לפרשת ושננתם לבניך ודברת במ, תשפ"ה

אי' ביומא י"ט ב' ודברת במ, במ יש לך רשות לדבר ולא בדברים אחרים, פרש"י ודברת במ בדברי תורה, ולא בדברים אחרים, וכ' מרן הקה"י באמת אין לנו שיוור רק התורה הזאת ובזכותה ניצלנו עד היום מכף כל אויב ואורב ובזכות לימוד התורה וקיומה אנו מתקיימים תמיד, (קריינא דאגרתא ח"א סי' מ"ג).

הרב אריאל אליעזר לפציק שליט"א קיים ושננתם לבניך אלו התלמידים, ודברת במ, שלא יהא עיקר דבורך אלא במ, (פרש"י על הפסוק) במסירת כמה שיעורים בבית המדרש דידן ק"ק אגודת ישראל מגן אברהם. ועכשו הציע לפני ספרו ברכת ישראל, והוא פרי עמלו ויגיעו משיעוריו שמסר במשך כמה שנים. מדי שבת בשבתו באים מבקשי התורה לשמוע לקחו, לקח טוב, המאירים את העינים ומשמחים את הלב. ועל ידי הכנת דבריו בכתב, יכולים בני תורה בכל אתר ואתר לעיין ולהשתשע בתורתו. יה"ר שיזכה להמשיך בעבודתו הקדושה להרביץ תורת ד' בקהילתנו הק' מתוך הרחבה וישוב הדעת, ויפוצו מעיינותיו חוצה עד ביאת גואל צדק בכ"א.

החותם לכבוד התורה ולומדיה

אשר אייזנברגר

KOLLEL BAIS YEHUDAH כולל בית יהודה

בס"ד
Yeshiva
BETH YEHUDAH
ישיבת בית יהודה
A division of Yeshiva Bais Yehudah
Rabbi Shlomo Loketch, Rosh Kollel

כ' מנחם אב ה' תשפ"ה

מה נכבד היום בהגלות נגלות ספר ברכת ישראל אשר חיבר כבוד גיסי אהובי הרב אריאל אליעזר שליט"א להגל כניסתו של בנו היקר שלמה נ"י לעול מצות, יה"ר שיעלה על כמות התורה והיראה בדרך שבחר בו הוריו, ויזכה להיות נמנה בין גדולי ישראל, אבי"ר.

הנה זכיתי ללמוד כמה שנים בחבורה אחת עם גיסי בכולל בית יהודה, אשר קנה שם שם כאחד מחשובי החבורה אשר תמידים כסדרם עמל והעיר הקשה ופרק, והוסיף לחדש בסברא ישרה על דרך רבותיו משיבה הק' דפילאדלפיא ומרבו המוכח הגרמ"ד סאלאוויציק זצוקלה"ה.

מתוך רוב השקו בתורה לא נחה דעתו רק ללמוד אלא שאף גם ללמוד, ומגלגל זכות ע"י זכאי וזכה להרצות שיעורים מדי שבת בשבתו בביהכ"נ מגן אברהם תחת נשיאותו של כבוד אבי מורי שליט"א והר"ר אשר אייזנברגר שליט"א. והפליא להדור לתוך עומק הפשט ע"פ יסוד דבריו של תורת בריסק ששמע מרבותיו, ולבנות עליהם טירת כסף, דברים ישרים ומבוארים, הכל מתוך נאמנות למסורת רבותיו. ושמו יפה לו שעושה מעשה אליעזר עבד אברהם, דולה מעומק דברי רבותיו ומשקה לאחרים, ה"ה מתפללי בית ה' השותים בצמא את דבריו.

ועתה נשאו לבו להעלות על הכתב דבריו הישרים למען יעמדו ימים רבים. והדברים שבכתב הם כמו הדברים שבעל פה, כולם ברורים מבוארים בדייקנות נפלאה. ומרוב עריבותם וודאי יהיה ריחם נודף למרחקים ויתקבלו בחפץ בכל פינות עולם התורה. ויה"ר שיזכה להרבות בשיעוריו הנפלאים ובכתביו הברורים ולכתוב ספרים הרבה אין קץ למען הרמת קרן התורה, ויעלה מעלה מעלה בשבתו בבית ה' בצוותא חדא עם עמלי תורה, מתוך מנוחת הנפש, לאורך ימים ושנים.

הכו"ח בשם כל המשפחה

שלמה לאקעטש

פתח דבר

ברוך הוא אלקינו שבראנו לכבודו והבדילנו מן התועים, ונתן לנו תורת אמת וחיי עולם נטע בתוכנו. מתוך שבח והודאה להשי"ת זכינו לברך על המוגמר, ולהוציא לאור ספר שלם המקיף ענינים רבים על סדר התורה ומועדי השנה. עד הנה עזרונו רחמיך ולא עזבונו חסדיך ה' אלקינו, ואל תטשנו ה' אלקינו לנצח.

בהזדמנות הזאת הנני מודה ה' בכל לבב על כל חסדיו ורחמיו שעשה עמדי כל מי חיי, ובפרט על אשר שם חלקי מיושבי בית המדרש, וזיכני מאוצר מתנת חנם ללמוד וגם ללמד את דברי התורה הקדושה. והנני מודה על העבר, ומתפלל מעומקא דליבא על העתיד, שכה יתן ה' וכה יוסיף להטיב עמדי בזה, להיות תמיד דבוק באילנא דחיי, עד (ועד בכלל) ביאת גואל צדק בב"א.

זכיתי בסייעתא דשמיא גדולה להוציא לאור ספר זה, **בעת היכנס בני היקר הבה"ח שלמה נ"י לעול תורה ומצוות**. בהשגחה עליונה באו כאחד הוצאת הספר ושמחת הבר מצוה בשעתא חדא, וע"י זה נתרבה לנו השמחה והחדוה, ונוכל לומר "שישו ושמחו בשמחת התורה כי היא לנו עוז ואורה". ותקוותי שתהא השעה הזאת שעת רחמים ועת רצון מלפני הבורא יתברך, ובני היקר נ"י יעלה ויצמח בתורה וביראת שמים כל ימי חייו, וכשם שנכנס עכשיו לעול תורה ומצוות, כן יכנס לתורה לחופה ולמעשים טובים.

וקודם שאכתוב על תוכן הספר ועל יצירתו, ברצוני להעלות על הכתב קצת מפרקי חיי ומה שקיבלתי מרבתי, ואתחיל תחילה עם תולדות אבותי הישרים והתמימים. הנה כתוב בספר שמואל "וגם נצח ישראל לא ישקר", ואין ספק שספר זה מעיד על הנצחיות של כלל ישראל ושל התורה הקדושה. נולדתי למשפחה שבחמלת ה' יתברך ניצל מגיא ההריגה מהחורבן הנורא והאימים, חורבן אירופה. מורי זקיני מצד האב ר' ישראל ב"ר שמריהו ז"ל, היה ילד ובן יחיד להוריו בעת פרוץ המלחמה, והוא נשלח באכזריות אל המחנות האיומות של אויבינו הגרמנים ימ"ש וזכרם. וזה פשוט שעוצם התלאות והיסורים שסבל שם ושעברו עליו רח"ל, היו נוראים כל כך עד שאין שום איש בזמננו שמשוגל להבין את זאת. במשך המלחמה אירע פעם אחר פעם שכמעט טעם טעם מיתה ח"ו, והקב"ה הצילו מידם באופן נפלא ע"י נסים גלויים באותות ובמופתים. וכבר מימי ילדותי ובחורותי הייתי מתבונן שוב ושוב בלי הרף, שכל חיותי ומציאותי בזה העולם אינו אלא דרך נס והשגחה פרטית, ואילו לא הוציא הקב"ה את זקיני משם הרי אני ומשפחתי לא היינו קיימים ח"ו. ומטעם זה הרי אני בעצמי

כאילו ניצלתי משם, בבחינת "בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים". ובגלל זה תמיד היה לי את ההכרה עד כמה מוטל עלי שיתברר ויתאמת אצלי מה חובתי בעולמי, ולהשתדל תמיד כפי כחי שאני ובני ביתי ילכו רק בדרך התורה והמצוות, וכמו שכתוב בספר יהושע "ואנכי וביתי נעבוד את ה'", כי אל"כ למה לנו חיים.

והנה שמעתי כמה פעמים מפה קדשו של מו"ר הג"ר משולם דוד הלוי סאלאווייצקי זצ"ל, שהיה מצטט את דברי הרמב"ם באגרת תימן, שעיקר המלחמה של הגוים נגד ישראל, מטרתה בכל פעם היא להילחם עם ה' ועם דת היהודית. ואמר מו"ר שכך היה בחורבן אירופה, והרי הוא זוכר מה שדרש היטלר ימ"ש שבתחילה יש למחוק ה"מזרח יודען", אלו שישבו מזרחית לגרמניה ששם נמצאו ה"תלמוד יודען" והרבנים, וידע היטלר ימ"ש שאם יהרגם וימחקם תחילה יצליח עי"ז להתגבר על כל היהודים. וכן היה בכל עיירה שנכנסו חייליו, היו מיד שורפים הבתי כנסיות ובתי מדרשות שבה, וקרעו וחיללו ספרי התורה של העיר ושאר ספרי הקודש. וכשהיו רואים סידור תפילה או ספר קודש היו קורעים אותו לגזרים בחמת זעם, ואם מצאו זוג תפילין היו ממש מתמלאים רוגז וחימה. ואמר מו"ר זצ"ל שראינו בחוש את השנאה העצומה שהיתה להם לכל דבר הקדוש ליהודים, ועיקר הריגת היהודים היתה במטרה למחוק כל זיק ושייכות לתורה וליהדות.

וראוי להוסיף על דבריו מה שכבר העיד זקני ז"ל (בספר שכתב על תולדות חיי בימי המלחמה) שכשהיה בגיטו של הנאצים ימ"ש בעיר צ'רנובין, יום אחד ראה שהנאצים שרפו הרבה ספרי קודש רח"ל, ושמע שהכריזו הנאצים שכל מי שנמצא בידו שום ספר קדוש יהרג מיד.

ועל כן אין שום ספק שהוא ענין גדול וזכות מיוחדת עבורי, כיוצא חלציו של אוד מוצל מאש שנמלט בנסים מהחורבן הנורא, להוציא לאור ספר קדוש מלא דברי תורה, שהרי הצוררים ימח שמם וזכרם ניסו למחות את שם משפחתי רח"ל, ורצו שתמוש התורה ח"ו מפי זקני זרעו וזרעו, שלא יהא שום אפשרות שיום אחד בעתיד יצא ממשפחתנו ספר קדוש כזה, אבל כמה טיפשאי היו אותם רשעים שלא ידעו מה שהבטיח הקב"ה "כי לא תשכח מפי זרעו", ובודאי נוכל לומר שספר זה מכריז "דין נצח".

והנה לצערי הרב כשהייתי באמצע הכנת הספר לדפוס, מת עלי מורי זקני ז"ל והלך לעולמו, ולכן החלטתי שמן הראוי להקדיש ספר זה לזכרון נשמתו, ועל כן קראתי הספר "ברכת ישראל" על שמו, כדי שיהא ספר זה ברכה עבור נשמת זקני

ר' ישראל. ותפלתי שבגן עדן תהא מנוחתו, עד יקיצו וירננו שוכני עפר בתחיית המתים והוא בתוכם, במהרה בימינו אמן.

והנה במשך השנים זכיתי להתבשם מהודם של כמה מגדולי ישראל, ותהילה לאל יתברך השפיעו עלי הרבה מאור תורתם ויראתם. בגיל צעיר בהשגחה עליונה בחרתי בחיים, ונדדתי מעיר מולדתי מיאמי ביטש פלורידה ללמוד תורה בארץ מרחקים בישיבה הקדושה דפילדלפיה, שהיה בראשות רבותינו הגדולים ראשי הישיבה מוריניו הג"ר אליהו שוויי זצ"ל ויבלח"ט מוריניו הג"ר שמואל קמנצקי שליט"א. מיד כשנקלטתי בישיבה הקדושה מצאתי את עצמי בעולם חדש אשר טרם הכרתי, עולם של התמדת התורה, עולם של שאיפה לגדלות, עולם של עלייה. ובאמת קשה להעלות על הכתב הרוח המיוחדת והנשגבה שהיה ניתן להרגיש באויר כותלי בית המדרש של מקום תורה המפואר ההוא. באותן השנים זכיתי כל בוקר ליכנס אל הבית המדרש ולראות מול עיני שני ראשי הישיבה גדולי עולם ענקים שבענקים, והמראה הזה לא סר מזכרוני והוא מלווה אותי כל ימי חיי. אין גוזמא לומר שהחיים שלי התחילו מחדש שם בישיבה, בגדר "כקטן שנולד דמי".

והעולה על כולנה מאותן הימים הוא, שזכיתי בחסדי הא-ל לקיים שם "עשה לך רב" באופן מיוחד, כאשר נתקשר נפשי בקשר של קיימא בנפשו של מורי ורבי, איש אשר משכמו ולמעלה גבוה מכל העם, גברא דמסתפינא מיניה, הגאון הצדיק רבי יצחק זאב פערמאן שליט"א ר"מ בישיבה הקדושה דפילדלפיה. וחוץ ממה שנתאבקתי בעפר רגליו שנה שלימה בשיעור שלו, זכיתי לבקש תורה מפיהו בקביעות בביתו פעם אחת בשבוע, למשך כמה שנים.

ומרגלא בפומיה דמו"ר הג"ר יצחק שליט"א, לבאר הפסוק "פקודי ה' ישרים משמחי לב", דרק כשהתורה ישרה ובהירה אז יש שמחת הלב. וכך היה דרכו במסירת שיעוריו, היה בעל מסביר שאין כמוהו, שיעוריו היו כשולחן ערוך, ואכן פיקודיו היו ישרים ולכן היו משמחים את לב תלמידיו. הג"ר יצחק שליט"א חניך והדריך אותנו מה זו סברא ישרה, מה נכון לומר ומה אין לומר. פעם שמעתי מפיו דבר נפלא שחקוק בזכרוני לעולם, היינו לומדים יחד בביתו ואמר לי שטיקל תורה בסוגיא דשרטוט ששמע מרבו המובהק הג"ר יעקב משה קולפסקי זצ"ל (מראשי ישיבת נר ישראל), ובסיום דבריו אמר לי בזה הלשון, "השטיקל תורה שאמרתי לך שמעתי מפי מו"ר הגרי"מ קולפסקי זצ"ל לפני כחמשים שנה, ומיד כשמעתי דבר זה נכנס עמוק אל תוך עצמותי, ועד היום אם היית מעורר אותי באמצע הלילה ושואל אותי להגיד לך את כל השטיקל תורה, הייתי אומר אותו תיכף ומיד ובהירות". מאז נרשש בלבי השגה אחרת בחביבות התורה, ואיך צריך האדם להתדבק לתורת רבו.

עוד דבר חשוב שקיבלתי ממו"ר הג"ר יצחק שליט"א היה הערכתנו כלפי תורת בריסק, וזה היה עבורי כהכנה לשלב הבא בחיים שלי, [כמו שנכתוב בסמוך]. כבר העיד על כך הג"ר שלמה פייבל שוסטל שליט"א במכתב ברכה לספרו של מו"ר "ויזרע יצחק" וז"ל, "מסירת נפשו אל תורת מרן רי"ז הלוי ז"ל היא למופת, לעשותה נר לרגליו להבין הסוגיות לאורה, להתעמק בדבריו ולפרשם היטב", עכ"ל. ועל כן עוד קודם שנכנסתי ל"עולמו של בריסק", כבר קיבלתי טעימה של דרך הלימוד הזה.

בנוסף לתורתנו הגדולה של מו"ר הג"ר יצחק שליט"א, גם קיבלתי ממנו הרבה במילי דעלמא והשקפת החיים, ונהניתי ממנו עצה ותושייה. היה מחנך ופיקח גדול, סולם שראשו בשמים אבל מוצב ארצה, דעתו מעורבת מאד עם הבריות, מלא וגדוש בהרבה ידיעות וסיפורים על גדולי הדורות הקודמים, ועד היום אני משוחח עמו שעות על גבי שעות הן בלימוד והן בענינים שונים, ובודאי אפילו שיחת חולין שלו צריכה תלמוד.

"כי לא באתי עד עתה אל המנוחה ואל הנחלה". בחודש חשון שנת תשס"ז הגעתי לירושלים עיה"ק ללמוד בישיבתו של מוריני ורבינו הג"ר משולם דוד הלוי סאלאווייציק זצ"ל, בנו של רשכבה"ג מרן הגרי"ז זצ"ל גאב"ד דברסק. עד היום אני יודע איך זכיתי ליכנס אל הקודש פנימה ולהסתופף בצל קורתו של מו"ר הגרמ"ד זצ"ל, למשך תשע שנים. על גדלותו הנוראה של מו"ר זצ"ל הן בתורה והן ביראת שמים כבר נכתבו כמה חיבורים, ואיני כדאי וראוי אפי' לנסות לתאר את גדלותו, כי באמת היה איש קדוש, רב הדומה למלאך ה' ממש, ואם ראשונים כמלאכים אנו כבני אדם.

במשך אותן השנים הטובות, העיקר בחיים שלי היה השיעור הקדוש שמסר מו"ר זצ"ל ג' פעמים בשבוע. בשיעור שלו היינו "רואים את הנשמע", היו קולות וברקים וגם אש ולפידים, והיו הדברים שמחים כנתינתן מסיני. זכינו לשמוע ולקבל מהלך בלימוד, פשוט איך לקרות שורה של גמ', ואיך להתבונן ולהעיר על דברי רש"י ותוס' והרמב"ם. בעת שהיה מוסר השיעור שכלל בתוכו הרבה חידושים מאביו הגרי"ז ומזקיניו הגר"ח זצ"ל, הוא נהפך להיות אברך צעיר, מסר לנו הדברים במרץ רב בקול רם ובבהירות. אין לתאר ואין לשייר השמחה שהרגשנו בעת שהיה מאיר לנו הדרך בהבנת הסוגיא, אשרי עין ראתה כל אלה. אני זוכר שפעם אחת כשלמדנו מס' נזיר, והשיעור היה כולל חידושים מזקיניו הגר"ח זצ"ל, פנה אלינו מו"ר בכלות השיעור עם תביעה בזה הלשון, "כשאר שמענו דברים אלו מאבי מרן זצ"ל אנחנו רקדנו משמחה, ואיך אתם עומדים כך בלי שום התרגשות".

כמה פעמים היה מו"ר הגרמ"ד זצ"ל מפסיק באמצע שטיקל של הגר"ח, ואומר לנו איך שהוא מתפעל על גאונותו של זקיניו הגר"ח, והתאונן על מה שבדור שלנו יש אנשים מקשים קושיות על הגר"ח בלי להתבונן על דבריו כראוי, ובזה חינך אותנו שאינו מספיק רק ללמוד ולעמול על דברי הגר"ח, אלא צריכים להתפעל מדבריו. גם הושפעתני מאד ממה שהייתי לפעמים מתפלל במנין של מו"ר בביתו, אז ראיתי מה זו השתפכות הנפש, שהרי בכל שמו"ע גם יום חול, היה בוכה מו"ר זצ"ל בכיות נוראות, והיה מתפלל בכל רמ"ח ואבריו ושס"ה גידיו, שם ראיתי מה זו תפילה. וכל המראות הגדולות האלו עשו רושם גדול עלי, וחקוקים על לבי לנצח.

מלבד השיעור הנפלא על הגמרא, איך אפשר שלא לדבר על שיעור החומש, שהיה אומר מו"ר זצ"ל בתוך ביתו בשבת קודש לאחר סעודת שלישית. כמדומה לי שאף אם לא הייתי שומע אלא שיעור חומש אחד מפיו ותו לא, הייתי נהפך מזה לאדם אחר. השיעור היה מחולק לשני חלקים, בחלק הראשון אמר מו"ר זצ"ל דברי תורה בעיון על הסוגיות השייכים אל הפרשה, ובחלק השני מסר לנו דברי מוסר ויראת שמים ודיבר על עניני השעה, וממנו זכינו לקבל השקפות טהורות ומהלך החיים.

כל פעם שזכיתי להיות בשיעור החומש הרגשתי כאילו אני נמצא בדור הקודם, בתקופה שלפני מלחמת העולם השנייה, עם הגדולים של אותו הדור הגר"ז זצ"ל, הג"ר שמחה זעליג הי"ד, הג"ר ברוך בער זצ"ל והג"ר חיים עוזר זצ"ל. מו"ר זצ"ל היה לו את היכולת לחבר אותנו לדור ההוא, דור אשר הוא הכיר היטב, ועי"ז קיבלנו השגות אחרות אשר כמעט לא היה ניתן לראות בדור שלנו, וזה השריש בליבנו שאיפה עצומה להתגדל בתורה ויראת שמים, ולקשר עצמינו כפי יכולתנו לדורות הקודמים. וכמובן גם באופן פרטי זכיתי לקבל ממנו הרבה עצה ותושיה, והתנהג עמי באהבה עצומה כרחם אב על בנו. באמת אוכל לומר שלא היו ימים טובים בשבילי כאותן הימים ששהייתי במחיצתו של מו"ר הגרמ"ד הלוי זצ"ל, והנני חייב להודות ולהלל את בוראי על שזיכני בדבר הגדול הזה.

"ושבתם איש אל אחוזתו ואיש אל משפחתו תשובו". כשהגיע הזמן לשוב אל אחוזתי ולארץ מולדתי ארה"ב, זכיתי להצטרף לכולל בית יהודה בעיר דיטרויט, אשר עומד בראשו גיסי הג"ר שלמה לאקעטש שליט"א, איש האשכולות, אדם שלא פסיק פומיה מגירסא, איש צדיק שיראתו קודמת לחכמתו. בכלל זה זכיתי לישב בחבורה של מצויינים תלמידי חכמים מופלגים במשך שש שנים, וזכיתי ללמוד בעיון רב מסוגיות החמורות בש"ס אשר טרם זכיתי ללמוד, כגון מס' עירובין, חולין, ע"ז, נדה, מקוואות, פרק איזהו נשך, ופרק כיצד מברכים. זכור לטוב גם מנהל הכולל, עמוד

החסד סגן נאמן לראש הכולל, הלא הוא הרב מרדכי פראיי שליט"א, איש אשר תמיד מוכן ומזומן לעזור את כל איש מישראל בכלל, וכל אברכי הכולל בפרט.

לפני זמן קצר זכיתי ברוב רחמיו וחסדיו יתברך, שסיבב כמה סיבות וזיכני ללכת מחיל אל חיל, לעלות מעלה מעלה אל המקום הקדוש ישיבה גדולה עטרת מרדכי כאן בדיטרויט, אשר עומדים בראשה הרבנים הגאונים שהם עטרת לעירנו, מורינו ורבינו הגאון הרב יהודה באקשט שליט"א ואחיו מורינו ורבינו הגאון הרב מאיר שמחה באקשט שליט"א. והנני מודה לראש הישיבה הג"ר יהודה שליט"א מעומקא דליבא, אשר נתן לי את ההזדמנות להצטרף אל השיעור שלו, ולהתחבר לחבורת בחורי חמד בני עלייה. אילו פינו מלא שירה כים, אין אנחנו מספיקים להודות לך ה' אלקינו על כל החסד אשר גמלת עמנו.

ועל של עתה באתי, לתאר ולפרש ענינו של ספר זה ותוכנו, ומשפט יצירתו ומעשהו. הנה יצירת הספר בא כתוצאה ממה שזכיתי למסור שיעורים על סדר הפרשיות תמידים כסדרן, בבית הכנסת "אגודת ישראל מגן אברהם" בעירנו, אשר עומד בראשה מורי חמי הרב דוב בער לאקעטש שליט"א, ויחד איתו מורינו הג"ר אשר אייזנברגר שליט"א. השתלשלות הדברים היתה, שכאשר הגעתי לדיטרויט קבעתי את מקום תפילתי בבית הכנסת זו כמתפלל וכתלמיד של הרבנים הללו, ולבסוף זכיתי ג"כ להיות מלמד תורה בבית הכנסת הזה, ואני מודה לכבוד הרבנים הגאונים שליט"א על הזדמנות זאת, אשר בחיים לא חלמתי שאזכה לכך. והנה עי"ז זכיתי בכל שבת ויו"ט לקיים מצות "ללמוד וללמד" בהאי בי כנישתא, שהרי אני זוכה לשמוע דברי תורה נפלאים מהרבנים שליט"א, וגם ללמד לאחרים כמגיד השיעור של דף היומי, וגם שיעור חומש בשבת אחר הצהריים. ושיעור החומש שהרציתי זה כמה שנים, מיוסד בעיקרו על תורת מו"ר הגרמ"ד הלוי זצ"ל בפרט, ותורת בריסק בכלל, ומשיעורים הללו יצאו רוב הדברים של ספר זה. ברצוני להודות למתפללי ביהכ"נ החשובים, שבאים לשמוע השיעורים שאני מוסר, אנשים האלה הם אנשי מעלה, אשר צמאים לשמוע את דבר ה', והם עושים מלאכתם עראי ותורתם קבע, ובודאי יש להם חלק גדול בספר זה.

והנה ידועים דברי הגמ' בתענית (כג.) "או חברותא או מיתותא", והגם שהיה לי הרבה חברותות במשך חיי שרבות נהינתי מהם, הלא אי אפשר לפורטם כי רבים הם, וכמובן. אמנם חובה נעימה היא לי להזכיר שמו את האחד המיוחד במינו, גאון בתורה הקדושה סיני ועוקר הרים, ידיד נפשי מימי בחרותי ועד עתה, ידידי וחבירי היקר הג"ר חיים משה לם שליט"א, שזכיתי ללמוד עמו ולפלפל עמו רבות בתורה לעומקה

ולרוחבה כל השנים, והנני לברכו שיצליח בהרבצת והפצת תורתו לרבים, במנוחת הנפש ושלוש ושלוה.

אשא עיני אל ההורים, ואביע בזה רגשי הכרת הטוב מרובים ועמוקים מתוככי הלב והנפש, להוד כבוד אבי מורי ר' מאיר יוסף הי"ו ולאמי מורתי מרת ברכה שתחיה, על כל הטובות שעשו בשבילי מעודי ועד הלום, ברוחניות ובגשמיות בכל התחומים. כבר מנעורי השרישו בליבי חשיבות התורה הקדושה, והצורך להוקיר רבנן ותלמידיהון ולקיים המצות באהבה, ולאורך כל הדרך הנ"ל תמכו בי ברוח ובגשם. ברצוני גם להודות לזקנתי מרת טובה שתחיה, וגם לזקיני מצד האמא ר' משה ליב ספרא הי"ו וזקנתי מרת חיה יהודית שתחיה, שכולם הפליאו והגדילו לעשות עמדי משחר טל ילדותי ועד היום הזה בכל עניני רוח וגשם. תפילתי שטוחה לפני בורא כל העולם, שיתן להורי ולזקיני אריכות ימים ושנים טובים ומבורכים, במנוחת הנפש ובריאות הגוף, ונזכה כולנו יחד במהרה לאורו.

כמה יפה אף נעים להוקיר בשער בת רבים ולהכיר טובה, למורי חמי הרב דוב בער לאקעטש שליט"א ולמרת חמותי מרת מלכה עטיל (לבית נוסבוים) שתחיה, אשר זכו לבנות את ביתם על יסודות התורה וגמילות חסדים, והרי הם מעמודי עירנו ראש וראשון להרבה דברים שבקדושה בקהילתנו. מו"ח וחמותי שליט"א מתנהגים עמי כאילו הייתי בנם ממש הן ברוח והן בגשם, ומודה אני להם ומכיר טובה מעומק הלב, ברגשי הכרת הטוב מרובים. והנני מברך אותם שיזכו לאריכות ימים ושנים טובים, ולהמשיך בפעולותיהם הכבירים לתורה ולתעודה, עד ביאת גואל צדק במהרה.

הספר נערך ונסדר במעשי ידי אמן, ע"י חכם וסופר איש נאמן במלאכת העריכה, ה"ה הרב אבא סוויאטיצקי שליט"א מעיר לייקוואוד, אשר יגע וטרח על כל שורה מהספר לערוך ולסדר הדברים באופן נאות. מלבד אשר שם לילות כימים בעצם העריכה, גם הוסיף מדיליה כמה הערות חשובות ומועילות, ותשואות חן חן לו. והנני לברכו שיזכה להוציא לאור עוד הרבה ספרים, להגדיל תורה ולהאדירה. גם הנני להודות מקרב לב להרה"ג ר' הלל שמעון שימאנאוויטש שליט"א ראש מכון עלה זית, על הדרכתו הנבונה וסיועו הרב בהוצאת ספר זה לאור עולם, והדריך ודירבן את כל שלבי המלאכה ברוב תבונה ועצה עמוקה. כן יבורך הרה"ג ר' דוב פערציגער שליט"א שהתמסר לכל עניני הספר בסבר פנים ויפות ובנפש חפיעה, והשכילו יחד להוציא מתחת ידן דבר נאה ומתוקן כדרכן בקודש.

בצאתי מן השער, ברצוני להביע המון הכרה והוקרה לנוות ביתי מרת רחל לאה שתחיה, על שהיא תומכת בי בכל עמלי בתורה וביראה, ומאפשרת לי לישב וללמוד במנוחת הנפש, והיא מקבלת על עצמה בשמחה רבה כל עול עניני הבית שלנו,

ודואגת ופועלת למען הצלחת ילדינו הן בכל עניני רוחניות וגשמיות. כבר מיום החתונה שלנו היא מקיימת באופן מהודר דברי הגמ' "נשים במאי זכיין" וכו', ואין שום ספק שהיא נחשבת כשותף אמיתי בספר הזה. יהי רצון שנזכה ביחד לראות רוב נחת דקדושה והצלחה גדולה מבננו הבחור הבר מצוה שלמה נ"י שספר זה יוצא לאור לכבוד יום שמחתנו, וגם בנותינו היקרות שרה שתחיה וחנה שתחיה נזכה שילכו תמיד בדרך ה' ותורתו כל ימי חייהן. והנני בתפילה ובקשה לפני אבינו שבשמים, שנזכה לראות בנים ובני בנים עוסקים בתורה ובמצות, ושלא תמוש התורה מפינו ומפי זרענו וזרע זרענו עד עולם, אכי"ר.

אריאל אליעזר לפציק

חשון תשפ"ו

תוכן ענינים

בראשית

סימן א דברי הגרי"ז באומות העולם שמבקשין שכר לעתיד לבוא

א בראשית ברא אלקים את השמים ואת הארץ (א, א) . . . . .
לעתיד לבוא יטענו האומות שכל מעשיהם בשביל ישראל \ ביאורו של הגרי"ז בדברי הגמ' \ הוספת דברים מהגרמ"ד מה ששמע מהגרי"ז \ הערה על הגרי"ז אמאי אין להן שכר, ותירוץ הרנת יצחק | דרך ב' מהגרמ"מ אזרחי, שהשכר מדין יששכר וזבולון ובעינן כוונה \ עוד דרך בזה שכוונתם להתפאר ואין להם שכר

סימן ב מזמור שיר - השבח על הבריאה וההנהגה

ו וירא אלקים את כל אשר עשה והנה טוב מאד ויהי ערב ויהי בקר יום הששי (ב, לא) . . . . .
מה שייך 'מזמור שיר' אל יום שבת קודש \ בשבת נגמרה הבריאה ואז נאמרה שירה על הכל | המשך דברי הגרי"ז על פי הנ"ל \ מקור ליסוד הגרי"ז מדברי האבן עזרא \ שתי הערות על דברי הגרי"ז \ מדוע היה משה זה שחידש המזמור \ תוספת ביאור במה שרק אדם ומשה אמרו שירה זו \ הבנת עומק ההנהגה תלוי ביגיעה בתורה

סימן ג בענין קרבנו של אדם הראשון

יב וייצר ה' אלקים את האדם עפר מן האדמה וגו' (ב, ז) . . . . .
בראשיתה של הבריאה מוצאים 'עמוד העבודה' \ מקורות ל'עמוד התורה' בתחילת הבריאה | מקורות ל'עמוד החסד' בתחילת הבריאה \ משמעות מדוכתי אחריתי דלא הקריב אדם ביום הראשון \ מדוע אין בזה משום "מחוסר זמן" \ למה אין בזה פסול ד'ממשקה ישראל'

סימן ד ב' חלקי העונש של קין

יח ויצא קין מלפני ה' וישב בארץ נוד קדמת עדן (ד, טז) . . . . .
ב' דינים בעונשו של קין - גלות והסתר פנים \ אם הרג קין את הבל במזיד או בשוגג \ הדעה שהרג קין את הבל בשוגג \ הערה על רש"י ורמב"ן שכתבו ג"כ ענין 'גלות' \ עוד תירוץ - ע"י תשובה נעשה כמו שוגג

נח

סימן ה דין המיתה של דור המבול והצלת נח

כב אלה תולדות נח נח איש צדיק תמים היה בדורותיו וכו' (ו, ט) . . . . .
מדוע לא נאבד נח עם בני דורו - דברי הגרי"ז \ הוכחת הג"ר דוד לדברי הגרי"ז, וקושייתו מגמ' שבת | קושית מו"ר על הגרי"ז מגמ' סנהדרין \ דרך חדש בזה מהספורנו \ אם היו בני נח בכלל הגזירה | התיבה כמקום קליטה וענין נסי \ התיבה כמקום גלות וכפרה \ ביאור ענינים נוספים לדרך זה

סימן ו

השפעת דור המבול על כל העולם

וירא אלקים את הארץ והנה נשחתה כי השחית כל בשר את דרכו על הארץ (ו, יב) . . . . . כח
מדוע היו הבהמות וחיות נוקקין לשאינן מינן \ ביאור מה שהארץ השחיתה דרכה לפ"ז \ להאמור
מובן ש'צדיק נוטל חלק חבירו בגן עדן' \ המשך דברי הבית הלוי לענין תיבת נח \ תוספת ביאור
בענין התיבה לפי דרכנו \ למה לא הושפעו הדגים ממעשי הבריות \ מדוע לא הושפעו אנשי ארץ
ישראל \ מדוע היו קצת בהמות שלא השחיתו דרכם

סימן ז

בהיתר אכילת בשר לבני נח

כל רמש אשר הוא חי לכם יהיה לאכלה וגו' (ט, א) . . . . . לד
דברי הרמב"ן שהותר להם בשר כי קיומן בעבורו \ למה מותר לאכול דגים, טעם המשך חכמה
וטעם האמת ליעקב \ טעם חדש מהגרח"ק, שניצולו בזכות נח \ דיון אם הדגים היו סביב לתיבה
או שברחו לאוקיינוס \ עוד תירוצים לקושיא זו מדגים

לך לך

סימן ח

הצלת אברהם ע"י מסירת שרה לפרעה

אמרי נא אחותי את למען ייטב לי בעבורך וחיתה נפשי בגללך (יב, יג) . . . . . לט
מה ההיתר לינצל ע"י שגורם גילוי עריות \ בירור הענין דלא נצטוו האבות על קידוש ה' \ מה
ההיתר למסור עצמו למיתה בכה"ג \ דברי מו"ר זצ"ל בגדר 'קידוש השם' במלחמת המלכים \
תוספת ביאור עפ"ד הרמב"ם באגרת תימן \ עוד תירוץ מהגרי"ז לחלק בין עריות דגוי לעריות
דישראל

סימן ט

קניינו של אברהם בארץ ישראל

ויהי ריב בין רועי מקנה אברם ובין רועי מקנה לוט והכנעני והפריזי אז יושב בארץ (יג, ז) . . . . . מד
אם זכה אברהם בארץ מיד או לא \ קושיית הגרי"ז מגמ' ע"ז דירושה היא מאבותינו \ דעת החזקוני
שזכה אברהם בה כשנולד לו זרע \ תירוץ אחר דלא זכה בה עד שנאמר לו 'כי לך אתננה' \ דיון
באחרונים בגדר קנין האבות בא"י \ שתי הנתינות של ארץ ישראל \ יישוב כמה דקדוקים לפי דרך
זה \ בדברי הגמ' ב"ב דא"י מוחזקת מאבותינו

סימן י

נוסח פיוט 'אדון עולם' להזכיר זכות אברהם

ויאמר אדני אלקים במה אדע וגו' (טו, ח) . . . . . מט
דברי המגיד מפאלאצק בביאור נוסח 'אדון' עולם \ ביאור הנ"ל בסגנון אחר עפ"י ספר כנפי יונה
| הערה על נוסח זה דאין הקושיא מובנת \ הוכחה לדברינו מגוף דברי המגיד מפאלאצק \ קושיא
על גוף דברי הגמ' ותירוץ האש קודש \ דברי הגרי"ז בביאור 'אתה גבור לעולם' על דרך האש
קודש \ עוד הוספות בענין זה

סימן יא

בענין סעודת ברית מילה

בעצם היום הזה נימול אברהם וישמעאל בנו. וכל אנשי ביתו וגו' נימולו אתו (יז, כו-כז) . . . . . נו
למה לא נכתב כאן 'סעודת מילה' \ אברהם מל ביוה"כ והיתה הסעודה שלא בזמנה \ כיצד מל
אברהם ביוה"כ והלא יש בזה מלאכה \ בענין 'ששון זו מילה' דמיירי בסעודה

וירא

סימן יב במה שלא האכיל אברהם לאורחים לחם טמא

ויקח חמאה וחלב ובן הבקר אשר עשה ויתן לפניהם וגו' (יח, ח) ..... טא
מה החסרון 'שנטמאת העיסה', והא אינו אלא 'חולין' \ בעה"ב לא יאכיל לאורח מה שהוא אינו אוכל \ אם יש חילוק בין שני אורחים לאורח אחד \ דברי האחרונים שכתבו לתרץ כדברי מו"ר | למה לא אכל אברהם מצד ההיתר דפת עכו"ם \ למה לא אכל אברהם עמהן 'לשונות בחרדל' | דבר שנוהג בו איסור לא יאכילנו לחבירו

סימן יג בגדר 'זרעך אחריך' וירושת יצחק

ושרה שומעת פתח האהל והוא אחריה (יח, י) ..... סו
פירוש מחודש מהמשך חכמה ב'והוא אחריה' \ כע"ז כתב הגרי"ז לגבי 'עם בני עם יצחק' \ השפעת שרה ונתינת רוחה בתוך ישמעאל \ מעלת יצחק על ישמעאל לפי דרך זה \ תוספת ביאור בדברי המשך חכמה לפי דברינו

סימן יד בעונשה של אשת לוט

ותבט אשתו מאחריה ותהי נציב מלח (יט, כו) ..... סח
חקירת בן הגרי"ז אם אשת לוט בכלל גזירת סדום \ שקלא וטריא בזה ממנו"ר זצ"ל \ ראיות מדברי האלשיך וארבעה ראשונים שכולם נקטו כדברי מו"ר \ גם הרמב"ן נקט כנ"ל, אלא שפירש טעם המיתה באופ"א \ ראייה מברכת 'הרואה אשתו של לוט' לדברי מו"ר הנ"ל \ ראייה לצד השני ממה שאשת לוט קמה לתחיית המתים \ הערה על מה שקורין היום 'אשת לוט'

סימן טו במה שיצחק היה לו 'דין קרבן'

עתה ידעתי כי ירא אלקים אתה וגו' (כב, יב) ..... עג
מדוע אין נסיון העקידה כ'טעות' של אברהם \ הציזיו רק להעלותו וממילא חל דין שחיטה, והנפק"מ \ ב' הוכחות שחל על יצחק דין שחיטה \ דברי הגרי"ז בזכות 'אילו ואפרו של יצחק' לפי הגר"ח \ יישוב עוד כמה דברים מהגרי"ז לאור האמור \ במה שנעשה אברהם כהן גדול בשעת העקידה \ הקדמה לתרץ קושיות הללו - דברי הגרי"ז \ יישוב ענין כהן גדול מקריב אונן לפי דרכנו

חיי שרה

סימן טז בענין בתו של אברהם אבינו

ויבא אברהם לספור לשרה ולבכתה (כג, ב) ..... פ
דברי מהרי"ל דיסקין שגם בתו של אברהם מתה בו ביום \ כמה פפוקים על זה מהאגרות משה | יישוב למה דכתיב 'וה' ברך את אברהם בכל' אח"כ \ עוד מקורות לדבר זה מקדמונים \ יישוב עוד איזה דברים עפ"י זה \ יסוד לכל זה באחד מן הראשונים, אך לא כתב שמתה \ קצת טעם על מיתת הבת

סימן יז גם לגמליך אשאב - חסד, שכל ודרך ארץ

והיה הנערה אשר אומר אליה כו' אותה הוכחת לעבדך ליצחק וגו' (כד, יד) ..... פה
אליעזר בא לבחון את רבקה בחסד, בשכל ובדרך ארץ \ מקור לדרך זה מהרמב"ן \ עוד בחכמתה וחסדה של רבקה \ למה בענין הזריות הובא הפסוק שלגבי גמלים

הפטרת חיי שרה

סימן יח בענין מלכות בית דוד

ותקוד בת שבע כו' ותאמר יחי אדוני המלך דוד לעולם (מלכים א א, לא) . . . . . פז
דברי הגרי"ז שמלכות בית דוד מתקיימת רק ע"י שלמה \ עוד הוכחה שאדוניהו היה חולק על
מלכות בית דוד \ מלכות יאשיהו על כל השבטים \ ביאורו של הגרי"ז, דאצל יאשיהו היתה הוראת
שעה \ תירוץ אחר ממור, דצדיק גמור מזרע דוד ראוי למלוך על כולם \ פקפקו של הגרי"ז בזה
בהקדם דברי הגר"ח \ תשובת מו"ר לאביו מרן הגרי"ז \ ביאורים מהגר"ר מאיר בלשון הרמב"ם
לאור דברי הגר"ח

תולדות

סימן יט בגודל החסרון של צדיק אצל רשע

ויתרוצצו הבנים בקרבה ותאמר אם כן למה זה אנכי וגו' (כה, כב) . . . . . צה
שלא לשהות במחיצת הרשע \ הוספת דברים בזה ממור זצ"ל \ ביאור מה שנשבה לוט לפ"ז \
עוד טעם בזה בהקדם מה שסירב הגר"א ללמוד מפי מגידים \ עוד בבירור דעת הגר"א בענין זה \
בביאור מה שיעקב מפרסם לצאת לאור האמור \ עיונים נוספים בדברי הגר"א בסוגיא זו

סימן כ בביאור 'למה זה אנכי'

ויתרוצצו הבנים וגו' ותאמר אם כן למה זה אנכי וגו' ויאמר ה' לה שני גוים

בבטנך וגו' (כה, כב-כג) . . . . . צט
ביאור הגרי"ז שטענת רבקה היתה שפטורה מפריה ורביה \ הערה דלכאורה גם יצחק יכול ליפטר
מטעם הנ"ל \ ביאור תשובת הקב"ה לה עפ"ד הגרי"ז להלן \ תוספת ביאור בדרך זה מפירוש
החרדים \ דברי מו"ר שהוסיף על דברי הגרי"ז הנ"ל \ ביאור אמירת גר 'ארמי אובד אבי' לאור
האמור

סימן כא איך הותר לרבקה להשתמש בבגדי עשו

ותקח רבקה את בגדי עשו החמודות אשר אתה בבית ותלבש את יעקב

בנה הקטן (כו, טו) . . . . . קה
קושיית הגרי"ז איך השתמשה רבקה בבגדי עשו \ יישוב מהסטייפלער ד'שואל שלא מדעת' לא
נאמר בבני נח \ פקפוק על תירוץ זה עפ"ד הגר"ש רוזובסקי \ יישוב ממור' שתפסה הבגדים
כתשלומי גניבה \ עוד תירוץ ממור' שרבקה היה לה רשות מעשו \ דרך אחר בזה, שהותר
מדין 'ורב יעבוד צעיר' \ היתר מיוחד כדין משכונות נכרים בליל פסח \ יישוב אחרון לזה
מהגר"ר דוב לאנדור שליט"א

סימן כב אם עשו נחשב כזרעו של יצחק ורבקה

ויקרא יצחק אל יעקב ויברך אתו ויצוהו וגו' לא תקח אשה מבנות כנען וגו'. (כה, א) . . . . . קי
ביאורו של הגרי"ז עפ"י דין 'כי ביצחק יקרא' \ בגדר החילוק בין עשו לישמעאל לאור
האמור \ הגדר המדוייק באחווה של עשו \ יישוב ענינים נוספים לפי יסוד זה \ לפ"ז מובן שהעלים
הכתוב מיתת רבקה ולא מיתת יצחק \ עיונים נוספים בחילוק שבין עשו לישמעאל \ טעם נוסף
שאין גרים מישמעאל \ טעם אחר, שכל שאר האומות ינקו משרה \ גם מישמעאל שייך גרים, אלא
דלא שכיח

ויצא

סימן כג דברי הבית הלוי עה"פ ויצא וילך

ויצא יעקב מבאר שבע וילך חרנה (כח, י) ..... קיז
ב' הענינים של ויצא מבאר שבע וילך חרנה \ הקשר בין יצחק לציוויו ובין רבקה לציוויה |
ביאור הכתובים גבי ויספר ללבן לפי דרך זה \ דברי הסטייפלער בלימוד מפרשה זו לדידן בזה"ז |
| דברים נלהבים מהבית הלוי ד'מעשה אבות סימן לבנים' \ דברי מו"ר זצ"ל באסון הר נוף עפ"ד
הבית הלוי \ דברי חיוק על מצב בני ישראל היום \ להתחזק בתורה ובמצוות - העצה היחידה

סימן כד ואנכי לא ידעתי - משמעות תיבת אנכי

ויקץ יעקב משנתו ויאמר אכן יש ה' במקום הזה ואנכי לא ידעתי (כח, טו) ..... קכב
רמז נפלא באנכי לא ידעתי \ תוספת ביאור בזה ממו"ח שליט"א \ ביאור 'למה זה אנכי' לפי דרכנו
| עוד ביאור בלמה זה אנכי על דרך הנ"ל

סימן כה אם יש חיוב תוכחה מישראל לגוי

ויאמר הן עוד היום גדול לא עת האסף המקנה וגו' (כט, ז) ..... קכה
מה שהוכיח יעקב את הרועים \ הערה על זה מגמ' סנהדרין גבי נעמן \ יעקב נתחייב במצוה זו
מדין 'בני נח' \ דברי הפנ"י שנענש לוט על שלא הוכיח את סדום \ עיונים נוספים בדעת הראשונים
בזה | תירוץ מהגר"י זילברשטיין, שבגוי יש מצוה 'לסלק חרון אף' \ יישוב אחר, דרק על 'ציבור
של גוים' יש חיוב להזהיר \ דברי הגר"מ שטרנבוך שאין ללמד ז' מצוות לגוים \ שונא מתנות
יחיה גבי מתנה מגוי

סימן כו כיצד נשא יעקב ב' אחיות

ויתן לו את רחל בתו לו לאשה (כט, כח) ..... קלא
דברי הרמב"ן והגר"י"ז במה שנשא ב' אחיות \ מקור לדרך זה מהרמב"ן ביבמות \ יישוב דביבמות
קאי מעיקר הדין וכאן מצד קיום כל התורה \ כמה הוכחות שבאמת קידשו בדיני ישראל \ יישוב
אחר, דגר שנתגייר כקטן שנולד

סימן כז הזכות שמחמתה זכו רחל ולא להבנים

ותקנא רחל באחותה ותאמר אל יעקב הבה לי בנים וגו' (ל, א) ..... קלה
המעשים טובים המיוחדים של לאה \ למה הוצרכו לזכות זה כדי להיפקד \ מדוע לא נפקדה רחל
בזכות הסימנים \ ב' דעות האמוראים בענין הזוהמא \ בירור דעת הרמב"ם בענין הזוהמא \ דברי
הנודע ביהודה בענין זה

וישלח

סימן כח ביאור דברי רש"י שדינה נטמנה בתיבה

ויקם בלילה הוא ויקח וגו' ואת אחר עשר ילדיו וגו' (לב, כג) ..... קמא
מנא ידעינן שדינה היא שהיתה בתיבה ולא אחד מבניו \ יישוב אחר ממה דנבנה ביהמ"ק בחלק
בנימין | עוד תירוץ לקושיא הנ"ל מלוי \ דיון בענין זה מהרנת יצחק \ דברי מו"ר שיסוד החסרון
מצד כיבוד רשעים

סימן כט בטעם שנתחייבו בני שכם הריגה

כי נבלה עשה בישראל לשכב את בת יעקב (לד, ז) . . . . . קמה
אם היה כאן נבלה מצד שכם או רק מצד דינה \ בני שכם נתחייבו משום גזל \ הוספת דברים
בזה מהגרי"ז בן הגרמ"ד \ דרך אחרת בהריגת שכם מהרמב"ן \ קושיית הרמב"ן דמדוע הקפיד
עליהם יעקב \ דברי הגרי"ז בענין זה

וישב

סימן ל בגדר הצרות של יעקב אבינו

וישב יעקב בארץ מגורי אביו בארץ כנען (לו, א) . . . . . קנא
דברי הגרי"ז בגדר צרותיו של יעקב \ הוספת דברים בזה ממו"ר זצ"ל \ עוד הוספה בזה מהגר"ר
מאיר הלוי זצ"ל \ ביאור מה שלא נזכר ענין יוסף במקרא ביכורים לאור האמור \ הערות על דברי
הגרי"ז ממו"ר זצ"ל

סימן לא בביאור עצת ראובן להציל את יוסף

**וישמע ראובן ויצילהו מידם ויאמר לא נכנו נפש. ויאמר אליהם ראובן אל תשפכו
דם וגו' (לו, כא-כב). . . . . קנה**
בביאור השקלא וטריא בין ראובן לשבטים \ סמוכין לדברי הגרי"ז אלה \ הוספת הגרי"ז בענין
הריגה ע"י גרמא \ דין בן נח שהרג בגרמא קודם מתן תורה ואח"כ \ יישוב דברים נוספים לפי
יסוד הגרי"ז \ ראובן רצה להשליכו לבור אחר בלי נחשים \ תירוץ אחר הגרי"ז שידע ראובן שלא
זיקוהו \ אם בעל בחירה יכול להרוג אדם שאינו ראוי למות \ ביאור הענין דלינצל מבעל בחירה
בעיני זכות גדולה

סימן לב בענין קטלנית במצות יבום

**ויאמר יהודה לתמר כלתו שבי אלמנה בית אביך עד יגדל שלה בני כי אמר פן
ימות גם הוא כאחיו וגו' (לח, יא) . . . . . קסג**
ב' דרכים מרש"י ורמב"ן בביאור דברי יהודה לתמר \ אם יש חשש קטלנית במקום מצות יבום |
הערה דלפ"ז למה כשגדל שלה לא ניתנה לו לאשה \ קשה דשלה היה אינו מצווה ועושה, ומה
ראיה ליבום בזה"ז \ אם יש ראייה ממצוה דרבנן דה"ה כשאינו מצווה ועושה \ משא ומתן אם
בירכו האבות על המצוות \ בביאור פלוגתת הישרש יעקב והחכם צבי

מקץ

סימן לג עובדא דיוסף ושר המשקים, ובענין בטחון והשתדלות

ויהי מקץ שנתים ימים וגו' (מא, א) . . . . . קסח
דברי הבית הלוי בענין 'ולא פנה אל רהבים' \ מקור לזה מרבינו בחיי שפירש ג"כ הכי \ דברי מו"ר
שאין ההשתדלות מועלת כל עיקר \ דברי הגרי"ז בביאור מח' ר' ישמעאל ורשב"י \ החילוק בין
המונים ליחידים, ודברי הנפש החיים \ סתירה בין הביה"ל והגרי"ז להגר"ח והגרמ"ד \ יישוב עפ"י
גדרו של החזו"א באמונה ובטחון, ולזה כו"ע מודו \ הערה על דברי החזו"א בזה

ויגש

סימן לד בדברי חז"ל שהיה יעקב קורא את שמע

ויעל לקראת ישראל אביו וגו' ויפול על צואריו ויבך על צואריו עוד (מו, כט) . . . . . קעז
ביאור הבעלי מוסר במה שקרא יעקב ק"ש ויוסף לא \ דברי הגרי"ו שג"כ דחה התירוץ על דרך
אביו הגר"ח \ יישוב המהר"ל, והחילוק שבינו לבין תירוץ הנ"ל \ מהלך חדש הדומה למהר"ל
מספר תולדות אדם \ דברי מהרי"ל דיסקין, וביאור מח' הגר"ח והבעלי מוסר \ יישוב דברי מהרי"ל
דיסקין לפי דרך זה \ תירוצו של הגר"ח לקושיית הגור אריה

סימן לה כמה ביאורים בתיבות 'באזני אדוני'

ידבר נא עבדך דבר באזני אדני וגו' כי כמוך כפרעה (מד, יח) . . . . . קפב
מח' רש"י ושאר המפרשים בכוננת 'באזני אדוני' \ שני טעמים שרצה יהודה לדבר בלי מתורגמן
| איך ידבר יהודה עמו אם לא ידע יוסף לשה"ק \ יישוב נוסף בזה מהחח"ס \ דרך אחרת בזה
מהגרי"ו זצ"ל \ אופן אחר בענין, שיהודה דיבר עמו בלשון מצרית \ עוד יישוב, דיהודה הכיר
בשבעים לשון \ דברי הגר"א לגבי תיבת 'עבדך' אבינו

סימן לו בענין החליפות והכסף שנתן לבנימין

כולם נתן לאיש חלפות שמלות ולבנימין נתן שלש מאות כסף וחמש חלפת
שמלות (מה, כו) . . . . . קפח
דברי הגר"א בביאור חמש החליפות שניתנו לבנימין \ כיצד נתן כסף לבנימין ולא לשאר האחים |
הראיה שנחשב ראובן כשותף במכירת יוסף \ אם ראובן אינו בכלל, למה היו 'עשרה' הרוגי מלכות |
דיון במה שקיבלו כל אחד קנס שלם ולא שילשו ביניהם \ קושיית ממו"ר על החשבון של 'שלש מאות'

ויחי

סימן לז עצמות יוסף נקברו בארץ ישראל לכבוד יעקב

ושכבתי עם אבותי ונשאתני ממצרים וקברתני בקבורתם ויאמר אנכי אעשה
כדברך (מו, ל) . . . . . קצג
בדברי הדעת זקנים שהשיב יוסף שגם הוא ייקבר בא"י \ העצמות באין מן האב, וקבורת יוסף כבוד
ליעקב \ הלימוד מזה שעצמות כל אחד הן המשך מאביו \ ביאורי המקראות לפי היסוד שהאב
נותן העצם

סימן לח במה שחשש יעקב שיוסף נשא בלא כתובה

ויאמר מי אלה ויאמר יוסף אל אביו בני הם אשר נתן לי בזה וגו' (מח, ט) . . . . . קצו
במה שיוסף הראה ליעקב שטר כתובה \ ביאור חדש מהגרי"מ פיינשטיין, שחשש שנשא פילגש |
הטעם שבני פילגשים אינם ראויין לברכה \ הסיבה שחשד יעקב את יוסף בכך

סימןלט בענין התפילה אל המלאכים

המלאך הגואל אותי מכל רע יברך את הנערים ויקרא בהם שמי וגו' (מח, יג) . . . . . קצט
הפירוש בפסוק 'המלאך הגואל יברך את הנערים' \ מקורות מכמה ראשונים שלא ביקש מן
המלאך \ אמירת ברכוני לשלום בליל שבת קודש \ דברי רבותינו בענין הבקשות מן המלאכים |
דברי מהר"ל בגדר ענין זה \ סברת האגרות משה בטעם המתירין \ בביור דעת רש"י בזה, ודברי
השבלי הלקט \ לכו"ע אין מדובר בתפילה למלאכים ממש

סימן מ בחרבי ובקשתי - ב' סוגי התפילות

ואני נתתי לך שכם אחד על אחיך אשר לקחתי מיד האמורי בחרבי

ובקשתי (מח, כב) ..... רה

דברי הגרי"ז בביאור 'בצלותי ובבעותי' \ גם תפילת 'בחרבי' צריכה כוונת הלב \ דברי המשך חכמה שהם כדברי הגרי"ז \ דברי מהרש"א ד'צלותי' נגד עשו ו'בעותי' נגד ישמעאל \ ביאור נפלא בזה בהקדם דברי הגר"א \ ביאורו של הג"ר אשר דוד מאי לאור דברי הגר"א

שמות

סימן א בענין פה שעתיד לדבר עם השכינה

האלך וקראתי לך אשה מינקת מן העברית וגו' (ז, ב) ..... רי

תמיחת האחרונים דדילמא לא ינק משום ש"הכיר חלב אמו" \ תירוץ ראשון בשם הג"ר יונתן אייבשיץ, וביאור המדרש לפ"ז \ תירוץ שני, דבתינוק 'רעב' שאני \ כמה פקוקים מספר תורת הקנאות, ויישוב חדש \ דרך נוסף בזה ממור"ר הגרמ"ד זצ"ל \ יישוב נוסף מהקדמון בעל "מלאכת הקודש" \ יסודו הגדול של האמת ליעקב בנושא זה \ הערה על האמת ליעקב דלא יתכן להיות כמו משה רבינו \ מהלך דומה בשם הגרא"מ שך, ולפ"ז אין להקשות כקושיא הנ"ל

סימן ב בענין הריגת משה את המצרי

ויפן כה וכה וירא כי אין איש ויך את המצרי וגו' (ב, יב) ..... רטז

הערה על דברי הרמב"ם בגוי שהכה לישראל שאינו נהרג \ תירוץ מהגרי"ז דכיון שהרגו בשם המפורש א"ש \ דברי החת"ס שבהריגת המצרי נפסל משה לכהונה, וב' הערות על זה \ עוד דיון בדברי החת"ס שנפסל לכהונה בזה \ דברי מור"ר הגרמ"ד זצ"ל בענין הריגה בשם המפורש \ דברי הקהלות יעקב והגר"ח ק בענין זה \ משא ומתן בקדמונים לגבי הריגה בשם המפורש \ יישוב קושיא הא' דאם כדן הרגו למה ייפסל

סימן ג העובר עבירה במזיד, ייענש אף היכא שעשאה באונס

וירא אלקים את בני ישראל וידע אלהים (ב, כה) ..... רכב

חידוש נפלא מהבית הלוי, ופירוש הפסוק לפ"ז \ ראיית הגרמ"ד לחידושו של הבית הלוי מלשון הרמב"ם \ הוראתו של הגרשז"א בחילול שבת לפיקוח נפש לאור האמור \ דברי התשובות והנהגות לחלוק על הוראת הגרשז"א הנ"ל \ השגת מור"ר זצ"ל בדמקום פיקוח נפש שאני

וארא

סימן ד כיצד היה להם לחרטומים מים

ויעשו כן חרטומי מצרים בלטיהם (ז, כב) ..... רכו

היכן מצאו החרטומים מים כדי להופכן לדם \ דיון אם רק היאור נהפך לדם אבל היה להם איזה מים \ תירוץ אחד לקושיא זו, ששאר המים שלא היאור לא לקו \ חידוש נפלא לתרץ הקושיא מהבכור שור \ עוד חידוש פלא מהאבן עזרא \ יישובים נוספים לזה מפירוש האברבנאל \ תירוץ של הרוקח, דמים שבתוך כלי מתכות לא נהפך לדם \ דרך נוספת בזה מהמשך חכמה \ תירוץ מחודד שבאמת היה דם כל הזמן \ הערה על תירוץ הנ"ל מתוך דברי הבית הלוי ב"מעשה שדים" | החידה שהיה שואל הגר"ח לתלמידי וואלאזין

בראשית

סימן א

בדברי הגרי"ז באומות העולם שמבקשין שחר לעתיד לבוא

בראשית ברא אלקים את השמים ואת הארץ (א. א.)

גשרנו הרבה כרכים כבשנו הרבה מלחמות עשינו וכולם לא עשינו אלא בשביל ישראל כדי שיתעסקו בתורה, א"ל הקב"ה כל מה שעשיתם לצורך עצמכם עשיתם וכו' וכן לכל אומה ואומה, ע"כ.

ביאורו של הגרי"ז בדברי הגמ'

ב] והנה בחידושי מרן רי"ז הלוי עה"ת בפ' בראשית כאן, העיר על דברי הגמ' וז"ל: "לכאורה יפלא, איך ימלאם לבם לומר כן לפני הקב"ה שהכל גלוי לפניו, ואיך יעזו לומר לפניו שקר גלוי כזה שכל מה שעשו משווקים ומרחצאות וגשרים ומלחמות וכדומה לא עשו אלא בשביל ישראל כדי שיתעסקו בתורה, והרי זה יהיה לעת"ל בשעה שגם כל אוה"ע כבר ידעו ויכירו את בוראם ואת האמת כמו שהוא, ולא יהי אז מקום לשקר כלל, ואיך יעלה אז על דעתם לטעון שקר לפניו, ולא עוד אלא שיאמרו וכולם לא עשינו אלא וכו' היינו שבלעדי מה שהוא לזה התכלית

לעתיד לבוא יטענו האומות שכל מעשיהם בשביל ישראל

א] ברש"י מפרש וז"ל, אין המקרא הזה אומר אלא דרשני, כמו שדרשוהו רבותינו בשביל התורה שנקראת "ראשית דרכו", ובשביל ישראל שנקראו "ראשית תבואתה", ע"כ. והנה בענין זה שכל הבריאה נעשית רק בשביל ישראל, יש להביא דברי הגמ' ע"ו (ב ע"א-ע"ב) וז"ל, דרש ר' חנינא בר פפא ואיתימא ר' שמלאי לעתיד לבא מביא הקב"ה ספר תורה [ומניחו] בחיקו ואומר למי שעסק בה יבא ויטול שכרו מיד מתקבצין ובאין וכו' נכנסה לפניו מלכות רומי תחלה וכו' אומרים לפניו רבש"ע הרבה שווקים תקנינו הרבה מרחצאות עשינו הרבה כסף וזהב הרבינו וכולם לא עשינו אלא בשביל ישראל כדי שיתעסקו בתורה, א"ל הקב"ה שוטים שבעולם כל מה שעשיתם לצורך עצמכם עשיתם וכו', מיד יצאו בפחי נפש, יצאת מלכות רומי ונכנסה פרס אחריו וכו' אומרים לפניו רבש"ע הרבה גשרים

לך שום דבר בעולם מה שלא נעשה לזה התכלית, אך עכשיו אין אנו יודעים מאומה על כל מעשה מה היא תכליתו, אבל לעתיד לבוא שהאמת יתגלה לעין כל ומלאה הארץ דעה אז כבר יהי גלוי לכל חשבון כל מעשה ומעשה מכל מה שנעשה בעולם לצורך איזה תכלית ומטרה היתה מיועדת ומזומנת כל פעולה ופעולה וכל מעשה ומעשה, והאזה"ע יוכחו אז לדעת כי כל מה שעשו בעולם ממלחמות וכיבוש כרכים והרבות כסף וזהב וגשרים ושווקים ומרחצאות ועוד כולם לא נעשו אלא בשביל ישראל בכדי שיתעסקו בתורה ויבאו לתבוע מהקב"ה שכר פעולתם והקב"ה אומר להם 'שוטים שבעולם' על זה שחושבים שמגיע להם שכר עבור פעולותיהם אלו, 'כל מה שעשיתם לא עשיתם אלא לצורך עצמכם' ולא היתה כוונתכם בשביל ישראל כדי שיתעסקו בתורה, רק למעלה היה החשבון הזה אבל אתם מצדכם עשיתם כל זה לצורך עצמכם ואין מגיע לכם שכר פעולה עבור מעשיכם, אבל המעשה אמת שכל מה שעשו לא עשו אלא בשביל ישראל בכדי שיתעסקו בתורה וכנ"ל, עכ"ל הגרי"ז.

הוספת דברים מהגרמ"ד מה ששמע מהגרי"ז

ג] והנה כששמעתי דברי מרן הגרי"ז הנ"ל מפני קדשו של מו"ר הגרמ"ד הלוי זצ"ל, אמר שהוא היה

לא עשו דבר, אתמהה לומר שקר כזה לפני הקב"ה שהכל גלוי לפניו".

וממשיך הגרי"ז לבאר חז"ל, "ונראה הביאור בדברי הגמ', דבאמת אין בדבריהם שקר כלל וכל מה שיטענו אמת הוא, וגם הקב"ה בתשובתו אינו אומר להם כי 'שקרנים' הם רק 'שוטים שבעולם' וכו' ולא שקרנים. והביאור בזה, דכמו שבתחלת הבריאה לא נברא העולם אלא בשביל ישראל ובשביל התורה כמו שמביא רש"י מדברי חז"ל בתחלת בראשית בשביל התורה שנקראת ראשית דרכו ובשביל ישראל שנקראו ראשית תבואתה יעו"ש, כן כל מה שנעשה ונתחדש בעולם מתחלת הבריאה ועד סוף כל הדורות הכל הוא רק לתכלית זה בשביל ישראל שיתעסקו בתורה, ואף שהארץ נתן לבני אדם ויש רשות לכל אחד לעשות בה כרצונו, בכל זאת אין העולם הפקר ולא נעשה בהעולם דבר מה שאינו לזה התכלית. וכבר האריך הרמב"ם בהקדמתו לפיה"מ וכתב שאפשר שיבנה אדם ארמון כליל יופי ויהי הארמון ההוא מזומן לאיש חסיד יבא באחרית הימים ויחסה יום אחד בצל קיר אחד מן הקירות ההם ויהי לו סיבה להנצל ממות יעו"ש בדבריו".

"ועל דרך זה כל מה שאזה"ע עושים משווקים וגשרים ומרחצאות וכדומה יש להם תכלית למעלה בשביל ישראל ובשביל התורה, ואין

כל תכליתם היה כדי שהבני תורה יוכלו לברוח בזה ליאפאן בזמן המלחמה שיהא להם דרך נוחה לנסוע^א.

עוד אמר הגרמ"ד שבאותה נסיעה הוסיף מרן ז"ל לבאר בדברי הגמ' שם, דהנה עיקר תשובת הקב"ה למלכות רומי ושאר האומות היא שלא עשו אלא לצורך עצמן, ולפ"ז צ"ב מה שמסיים "מי חכם ויגד זאת ואין זאת אלא תורה", ומה תשובה יש בדבר לטענתם. וביאר מרן הגרי"ז ז"ל דתשובת הקב"ה אליהם היא, שאם כ"כ בוערת אהבת התורה בליבכם עד שכל מעשיכם בעוה"ז היו עבור ישראל שיעסקו בתורה כטענתכם, איך יתכן שלא ניסיתם אף פעם לטעום מזה לפתוח ספר וללמוד מעט חומש או משניות, ועל כרחק שאין לכם שום אהבת התורה בליבכם, ולא עשיתם כל זה אלא לצורך עצמכם. וזהו הפשט במה שאמר להם "מי בכם יגיד זאת ואין זאת אלא תורה", ר"ל מי בכם למד את התורה שנקראת זאת, ואם לא למדו מוכרח שאין לכם אהבת תורה ולא עשיתם בשביל ישראל וכמשנ"ת. והוסיף עוד מרן ז"ל, דגם לדידן כשרואים הדרך המקולקל שבין בריסק לקמניץ, יש מזה הוכחה נגד טענת האומות העולם, דאם כל מה שעשו הוא למען התורה מדוע לא עשו

נוכח במחיצת אביו הגרי"ז ז"ל בשעה שחידש מרן ז"ל ביאור זה, וסיפר הגרמ"ד דמעשה שהיה כך היה: בימי החנוכה שנת תרצ"ז נסע עם מרן ז"ל מבריסק לקמניץ להשתתף בחנוכה הבית של ישיבת קמניץ, שמתחילה היתה הישיבה באמצע השוק ואח"כ בנו בנין חדש עבור הישיבה עם חצר גדולה בסוף העיר, והג"ר ברוך בער ז"ל ביקש ממרן ז"ל לבוא לחנוכה הבית ושלח את חתנו הג"ר משה ברנשטיין ז"ל לבריסק ללוות את מרן ז"ל בדרכו לקמניץ דרך שלשים ק"מ הנסיעה. והיתה זאת באמצע החורף והנסיעה היתה קשה מאד, כי הכביש היה גרוע עם בורות ומהמורות ומלא בוץ וכמה פעמים כמעט התהפכה העגלה, ובמקום אחד אף נכנסו למים עמוקים והיו צריכים לצאת מן העגלה בנסיעה זו. ובאותה שעה חידש מרן הגרי"ז פירוש הנ"ל בגמ' בע"ז, והוסיף מרן ז"ל ואמר דלפי הנ"ל הרי מבואר דכל הנהגת העולם וכל מה שיש בו, הכל הוא לצורך העוסקים בתורה, ואפילו מסילת הברזל שנסללה מפטרבורג לברלין הרי נעשתה כדי שבן ישיבה יוכל בנקל לנסוע לוואלאזין, וכן במלחמת העולם השניה כשברחו בני הישיבות ליאפאן אמר מרן ז"ל שכל מה שנסללו לפני שנים פסי רכבת רחוקים כ"כ לולאדיוואסטאק במזרח הרחוק,

^א והנה בנעורי שמעתי ביאורו של הגרי"ז בזה בפעם ראשונה מפי מו"ר הג"ר יצחק פערמאן שליט"א, והוסיף דגם היום י"ל דכל האוירונים הגדולים שטסים מעבר לים, נעשו כדי להביא בחורי ישיבה שגרים במקומות רחוקים ללמוד בישיבה.

בספרו אהבת חסד (פרק כג) דגם מי שלא נתכוון לתת צדקה נחשב כצדקה, והוא הדין גם לענין חסד דהכי הוא. ויש לתמוה שהרי לפי דברי הגרי"ז הלא מבואר מתוך הגמ' בע"ז דהאומות אינם מקבלים שכר עבור מה שעזרו לכלל ישראל מכיון שלא נתכוונו לכך, וצ"ב מאי שנא ממי שנפל סלע מידו ונתפרנס העני שמקבל על זה שכר.

ותירץ הרנת יצחק שם, דיתכן לומר שבאמת האומות מקבלין שכר אעפ"י שלא נתכוונו לכך, אלא דבגמ' שם מיירי בשכרו הגדול של תלמוד תורה, כדאמרינן שהקב"ה מביא ספר תורה ומניחו בחיקו ואומר "למי שעסק בה יבא ויטול שכרו", ולגבי לימוד התורה לענין שיהא נחשב כאילו למד בה, לזה בעינן שיכוונו לצורך ישראל כדי שיתעסקו בתורה, אבל כל שלא כיוונו לכך אע"ג דיש להם שכר טוב על מעשיהם הטובים ההם, מ"מ אין להם את השכר המיוחד של 'כאילו עסקו בה', עכ"ד.

דרך ב' מהגרמ"מ אזרחי, שהשכר מדין יששכר וזבולון ובעינן כוונה

ה] והנה כעין דברי הרנת יצחק ראיתי בספר ברכת מרדכי (להג"ר ברוך מרדכי אזרחי זצ"ל), ועי"ש שהוסיף דכוונת הגמ' לקבלת שכר של הלומד תורה ועוסק בה בזכות זה שסייע בידו, והוי כעין שותפות של "יששכר וזבולון" וכמו שמפורש בשו"ע (יו"ד סימן רמו סעיף א)

דרך סלולה בין בריסק לקמניץ שיוכלו הלומדים לבוא מכאן לכאן.

והוסיף עוד מו"ר הגרמ"ד לספר, שלאחר החנוכת הבית חזר מרן ז"ל לבריסק באותו היום, אבל היו איזה בחורים מבריסק שנשארו ללון בקמניץ ובבוקר של מחרת נכנסו לביתו של הג"ר ברוך בער ז"ל, והיה שם חתנו הג"ר משה ברנשטיין ואמר להגרמ"ד את ביאורו של הגרי"ז בגמ' ע"ז, והג"ר ברוך בער התפעל מדברי מרן ז"ל בביאור דברי הגמ', והוסיף שאעפ"כ עדיין תהיה זו חוצפה מצד הגויים לטעון כן ולבקש שכר על מה שעשו עבור התורה, ע"כ שמעתי. [וכל זה נדפס גם בשיעורי הגרמ"ד דרוש ואגדה].

הערה על הגרי"ז אמאי אין להן שכר, ותירוצו הרנת יצחק

ד] והנה מבואר בדברי הגמ' הנ"ל לפי ביאורו של הגרי"ז, דהאומות לא יקבלו שום שכר עבור מה שהטיבו לכלל ישראל כיון שלא היה כוונתם לשם כלל ישראל. וראיתי בספר רנת יצחק (קמא פ' בראשית) שהעיר על דברי הגרי"ז מהא דאיתא בספרי דברים (פ' כי תצא כד, יט), "א"ר אלעזר מנין למאבד סלע מתוך ידו ומצאה עני והלך ונתפרנס בה מעלה עליו הכתוב כאילו זכה, תלמוד לומר לגר ליתום ולאלמנה יהיה". הרי מבואר דאע"ג שלא כיון לצדקה ומתנת עניים מ"מ יש לו שכר אם העני נתפרנס על ידי מעשיו. וכמו כן כתב החפץ חיים

מתפאר לא די שאינו מקבל שכר אלא אפי' מענישים אותו עליה וכו', עכ"ל. וראיתי בספר עסקי השער, שהביא קושית החפץ חיים בספר אהבת חסד, דמאי שנא ממי שנפל סלע מידו ומצאו עני דמקבל שכר על זה.

והביא מה שמצא בקובץ מוריה שהציע אחד לתרץ, דיש לחלק בין הנידונים באופן זה, דהיכא שנפל סלע מידו ומצאו עני ונהנה ממנו הרי בזה מתברך זה שאיבדו דהרי יש לו זכות מצד שגרם הנאה לעני שנהנה מחמתו, בצירוף מה דיש לומר שאם היה העני מזדמן לפניו היה נותנו לו ברצון - אלא שכך היה המעשה שלא זכה לתת אלא איבדו ומצאו העני, משא"כ בנותן להתפאר הרי איבד המצוה בידיים שהרי לא נתנו לעני רק כדי להתגדל ולהתרומם ולא בכוונת צדקה כלל, ובוזה לא נחשב כאילו זכה העני על ידו אלא שקיבלו העני כמתנה שנתנו לו מן השמים, עכ"ד. ולפ"ז יש ליישב דברי הגרי"ז מדוע האומות אין מקבלים שכר, דהלא אינם עושין אלא כדי להתפאר ולצורך עצמן, וכל כה"ג הוי כאיבד המצוה בידיים.²

שגם הזבולון מקבל שכר וז"ל, "ומי שאי אפשר ללמוד מפני שאינו יודע כלל ללמוד או מפני הטרדות שיש לו יפסיק לאחרים הלומדים", ומוסיף הרמ"א "הג"ה ותחשב לו כאילו לומד בעצמו ויכול אדם להתנות עם חבירו שהוא יעסוק בתורה והוא ימציא לו פרנסה ויחלוק עמו בשכר וכו'", ע"כ. הרי מבואר דמי שמאפשר את חבירו ללמוד תורה הרי הוא מקבל שכר כאילו הוא עצמו למד. אולם בזה יש תנאי והגבלה, דרק באופן שהוא מתכוון לאפשר את חברו ללמוד תורה הוא שמקבל השכר ההוא, אבל בלי כוונה אין לו שום קבלת שכר. ולפ"ז אפשר לפרש כן בכוונת הגמ' בע"ז הנ"ל, דהאומות אינם מקבלין השכר של לימוד התורה מפני שכל כוונתם היה רק לעצמן, ולגבי שכר הזבולון בעינין שיכווין לצורך היששכר עוסק בתורה.

עוד דרך בזה שכוונתם להתפאר ואין להם שכר

ו] והנה הרמ"א ביו"ד הל' צדקה (סי' רמט סעיף יג) כתב וז"ל, ועכ"פ לא יתפאר האדם צדקה שנותן, ואם

ב. ודרך אגב יצויין מה שראיתי בספר קץ הימין להרב ישראל משה סורוצקין שליט"א, שכתב לדקדק בלשון הגמ' ע"ז שמדוע לגבי מלכות רומי אומר הקב"ה "שוטים שבעולם" ואילו גבי מלכות פרס אינו אומר כן. וכתב לבאר וז"ל, י"ל דלפעמים האומות כן עשו חסד עם ישראל במשך הגלות, ולכן טוענים שמגיע להם שכר על כל הדברים האלו שהטיבו עם ישראל, ועל זה ישיבם הקב"ה דגם מה שהטיבו עם ישראל לא היה כוונתם עבור ישראל ואלא לצורך עצמם, כי "חסד לאומים חטאת", ואפילו מה שכן מטיבים עם הזולת הוא רק לצורך עצמם וכמו

סימן ב

מזמור שיר - השבח על הבריאה וההנהגה

וירא אלקים את כל אשר עשה והנה טוב מאד ויהי ערב ויהי בקר
יום הששי (ב, לא).

השבת", דסוף סוף אין מוזכר מענין
השבת כלל.

בשבת נגמרה הבריאה ואז נאמרה שירה
על הכל

ב] וכתב הגרי"ז ליישב בזה, דיסוד
המזמור הוא שבח והודאה
על בריאת העולם, ודבר זה מקושר
לשבת, כמו שיתבאר. הנה כל דבר
ממעשי בראשית שמתחדש בכל יום
תמיד, אנו רואים שתיקנו חז"ל ברכה
מיוחדת שאנו מברכין עליו בכל יום
ויום, כגון בברכת יוצר אור ומעריב
ערבים שנתקנו על חידוש אור וחושך
שבכל יום, וכמו כן תנן בברכות (נד.)
על הזיקין ועל הזועות וכו' אומר ברוך
עושה מעשה בראשית, הרי דעל כל
חידוש שאנו רואין בבריאה צריכין
לברך ולהודות. והנה אדם הראשון
מצא לפניו בריאה מחודשת, ועולם
מלא שהיה כולו מחודש, והיה הדין

מה שייך 'מזמור שיר' אל יום שבת קודש
א] בחידושי הגרי"ז עה"ת כאן דן
בענין מזמור שיר
ליום השבת, שלכאורה צ"ב מהו
השייכות בין מזמור זה ליום השבת,
והלא אין מוזכר בו מענין שבת כלל.
והביא הגרי"ז דברי רש"י בתהלים,
שמזמור זה נתקן כדי שיאמרו אותו
הלויים בבית המקדש ביום השבת,
מפני שמדבר בענין לעתיד לבוא -
"ליום שכולו שבת" [ומקור דברי רש"י
במשנה סוף מס' תמיד, עי"ש].

עוד הביא הגרי"ז שבילקוט כאן הובא
מכמה מדרשים, שמזמור זה
נאמר ע"י אדם הראשון בשבת
ראשונה של העולם. ושוב הביא
הגרי"ז את דברי התרגום בריש שיר
השירים דקחשיב למזמור זה בין עשר
שירות שנאמרו בעולם, ולמעשה
העיר הגרי"ז שכל זה אינו מספיק
ליישב למה נחשב "מזמור שיר ליום

שנתבאר, ומעתה יתכן דמה שנקט גבי רומי הלשון 'שוטים שבעולם' ולא גבי פרס, הוא על
פי משנת בכמה דוכתי מדברי התוס' ר"ד והמהר"ל שם (בע"ז בחי' אגדות) דהכוונה בפרס
שם היינו לישמעאל, והרי כבר נתבאר דבאמת ישמעאל שייכא למדת החסד של אברהם
אבינו ועושה חסד, ואלא שהחסד שלו מטושטש וכנ"ל, וממילא י"ל דרומי שאין לו מדת
החסד כלל פשיטא שהיה להם להבין שכל מה שעשו היה לצורך עצמם כי חסד לאומים
חטאת וכנ"ל, אבל ישמעאל שיש לו מגע עם מדת החסד של אברהם אבינו ואלא שקלקל
אותה וכנ"ל, לא מיקרי שוטה כיון שלפעמים כן עושה חסד, ואלא דמ"מ משיבו הקב"ה
דלמעשה כל מה שעשה לא עשה אלא בשביל עצמו ולא בשביל ישראל כמו שנתבאר, עכ"ל.

מה שאמר אדם הראשון וסיים "מאד עמקו מחשבותיך", וביאר הגרי"ז דזהו ענין שני, כי עד עכשיו היה אדם הראשון מדבר מענין הבריאה, וכאן מתחיל לדבר מענין ה'הנהגה'. ביאור הדברים, דהנה אמרו חז"ל (ע"ז ה.) שהראה לו הקב"ה לאדם דור דור ודורשיו, דור דור ופרנסיו וכו', דהיינו שהראהו לאדם את כלל הנהגת העולם איך שמנהיג השי"ת את עולמו בכל הדורות, ועל הנהגה זו ג"כ נאמרה שירה, וזהו שאמר אדם הראשון "מאד עמקו מחשבותיך" על כלל הנהגה כולה שמהקב"ה מתחילת הבריאה עד סוף כל הדורות. נמצא ששני דברים נפרדים נכללו בפסוק זה, "מה גדלו מעשיך" הוא שיר על הבריאה, ו"מאד עמקו מחשבותיך" הוא שיר על ההנהגה. וזהו שמתחיל אח"כ מפריחת הרשעים כמו עשב, ומסיים באבידתם לבסוף, ומהרמת קרנם של צדיקים, כדכתיב "ותרם כראם קרני" וגו', דהיינו כל הנהגת הקב"ה בעולמו מתחילת הבריאה עד סופה שהוא יום שכולו שבת. ומסיים הגרי"ז דהן הן דברי חז"ל, שאמרו בגמ' ר"ה (ומקורו ממס' תמיד) דיום השבת פירושו יום שכולו שבת, דהיינו סוף ההנהגה כולה, וזהו עיקר ויסוד זו השירה וזה המזמור, שהוא שבח והודאה על כל הבריאה שנגמרה ביום השבת, ועל כל ההנהגה שתכליתה ביום שכולו שבת, עד כאן תוכן דברי הגרי"ז הקדושים.

נותן לומר שירה על זה. אולם למעשה עד יום השבת אכתי לא נגמרה הבריאה כולה, דנהי שכבר נבראו כל העופות והדגים והחיות [שהרי האדם נברא באחרונה] אבל עדיין היו עשרה דברים שנבראו בבין השמשות, שהם נבראו בסוף יום ששי בצמצום עם הערב השמש של יום ששי וכניסת יום השביעי, וא"כ מציאותם היה רק ביום השביעי. ועולה מזה שלא הגיעה הבריאה לידי גמר אלא בבוא יום השבת וכדכתיב ויכל אלקים ביום השביעי מלאכתו אשר עשה, ורק אז הוא דכתבה תורה "וירא אלקים את כל אשר עשה והנה טוב מאד", כי רק אז היה תכלית הבריאה, עד אותה שעה נאמר 'כי טוב' על יצירת כל דבר בפרטות, אך ביום השבת נאמר כי טוב על כל הבריאה בכללות.

ועל כן מבאר הגרי"ז, דכאשר הגיע יום השבת אמר אדם הראשון "טוב להודות וגו' ולזמר לשמך וגו'", כי עכשיו כבר נגמרה הבריאה והגיע זמן לומר שירה ולהודות ולזמר. ומה היא ההודאה, "מה גדלו מעשיך ד' וגו'" - דהיינו שבח והודאה על כל מעשי בראשית כולם, ומתיישב היטב השייכות בין מזמור זה ליום השבת.

המשך דברי הגרי"ז על פי הנ"ל

ג] עוד כתב מרן הגרי"ז שיש ענין נוסף באותו המזמור, והוא

ג. ויעוין בשיעורי הגרמ"ד עה"ת (סוף ח"א עמ' תסט) שהוסיף דלפי דברי הגרי"ז יש לפרש סוף המזמור "צדיק כתמר יפרח" וגו', דזה קאי על מלך המשיח (עי' מדרש תהלים פרק עב ופרקי דר"א

ששיר זה על שם ששבת, ומשמע שהמחלוקת היא בעצם המזמור אם נאמר על העבר או על העתיד, וכן כתב להדיא בפני יהושע שם. ומעתה יש לתמוה שהרי מדברי הגרי"ז עולה ששני הדברים אמת, שהרי הגרי"ז ביאר דיש ב' עניינים בשיר זה האחד על העבר והשני על העתיד, וא"כ נמצא שדברי הגרי"ז הם דלא כמאן, שהרי מדברי הגמ' משמע דיש בזה מחלוקת תנאים אם נאמר על העבר או על העתיד, וליכא למ"ד שנאמרה השירה על שני העניינים יחדיו, וצ"ע.

עוד יש להעיר על מש"כ הגרי"ז דלא נגמרה הבריאה עד יום השביעי, ואסברה לה משום שהיו עשרה דברים שנבראו בין השמשות, וממילא מציאותם בעולם לא היו עד יום השביעי. ובא הגרי"ז לאפוקי בזה, דלא נימא שכבר ביום הששי נגמרה כל הבריאה, וביום השבת היה רק שביתה ולא גמר בעצם הבריאה, וא"כ מן הראוי שיאמר אדם הראשון שירה כבר ביום הששי, ולזה קמ"ל הגרי"ז שבאמת לא נגמרה הבריאה עד יום השביעי, מפני שעד אז היו חסרים בה עשרה דברים הללו. ולכאורה יש לתמוה בזה, מדוע הוצרך הגרי"ז להא ד'עשרה דברים נבראו בין השמשות' כדי להוכיח שלא נגמרה הבריאה עד

מקור ליסוד הגרי"ז מדברי האבן עזרא **ד] ובעיקר מש"כ הגרי"ז זצ"ל שביום השבת נגמרה כל הבריאה, ורק אז אמר אדם שירה על כל הבריאה כולה, יצויין שראיתי בכמה ספרים שהביאו מקור קדום לזה מדברי האבן עזרא בפרשת יתרו (כ, ה) דיום השבת ניתן לישראל כדי להבין מעשי ה', ועולה מדבריו להדיא כיסוד מרן הגרי"ז, וז"ל: "והנה שבת ניתנה להבין ממעשי ה' ולהגות בתורתו, וככה כתיב "כי שמחתני ה' בפעלך", כל ימי השבוע אדם מתעסק בצרכיו, והנה זה היום ראוי להתבודד ולשבות בעבור כבוד ה' וכו'", עכ"ל. ומבואר מדברי האבן עזרא, שהשבת ניתנה כדי להבין את מעשי ה', ולפ"ז אתי שפיר שאומרים מזמור זה בשבת דייקא, משום דכתיב ביה "כי שמחתני ה' בפעלך", וגם מבואר השייכות בין התבוננות בבריאה לבין יום השבת.**

שתי הערות על דברי הגרי"ז

ה] והנה במה שנקט הגרי"ז דיש ב' עניינים במזמור זה, האחד לגבי גמר הבריאה והשני לענין לעתיד לבוא, יש להעיר מהא דאיתא בגמ' ר"ה (לא.) שנחלקו ר"ע ור' נחמיה בטעם אמירת מזמור זה בשבת, ר"ע מפרש מפני שמזמור שיר קאי על לעתיד לבא, ליום שכולו שבת, ור' נחמיה מפרש

פרק יח), כי בביאת המשיח יתקיים אז "להגיד כי ישר ה' צורי ולא עולתה בו", שהרי רק לעתיד לבוא כשיבוא משיח יתברר לכל אחד מישראל הנהגת ה' בעולם, ואיך שהכל היה לטובה בלי שום עוולה.

ד. וכעין זה כתב האבן עזרא בתהלים (מזמור צב) עי"ש.

על הבריאה של 'מנוחת השבת', וזהו שאומרים "וגם במנוחתו לא ישכנו ערלים", עכ"ד". ולכאורה מבואר שמנוחת השבת היתה חלק של הבריאה וזה נברא ביום השביעי, ומעתה צ"ב מדוע הוצרך הגרי"ז לומר שהבריאה נגמרה בשבת מחמת העשרה דברים שנבראו בין השמשות, שהרי מלבד זה עדיין לא נבראה הבריאה של מנוחת שבת עד יום השביעי, וצ"ע.

מדוע היה משה זה שחידש המזמור

ו] והנה איתא בפרקי דרבי אליעזר (פרק יט) וז"ל, ר' ישמעאל אומר המזמור הזה אדם הראשון אמרו, ונשכח בכל הדורות עד שבא משה וחידשו, שנאמר מזמור שיר ליום השבת ליום שכולו שבת ומנוחה לחיי העולם הבא, עכ"ל. ויש להבין מדוע משה רבינו היה זה שחידש המזמור הנשכח, ולא אחד מן האבות הקדושים.

ולאור דברי מרן הגרי"ז נראה לבאר באופן זה: הנה הגרי"ז מייסד שאדם הראשון אמר שירה על הבריאה שברא הקב"ה שנשלמה ביום השבת, וברש"י כאן (א), לא ד"ה יום הששי) כתב וז"ל "יום הששי, הוסיף

יום השבת, והלא בלא"ה מצינן למימר שהבריאה לא נגמרה מצד שהיה צריך ל'מנוחת השבת', וזה גופא נחשב כחלק מעצם הבריאה, כמו שמוכח להדיא מדברי הגרי"ז במקום אחר.

ביאור הקושיא, דהנה מצינו בכתבי הגרי"ז (סטנסיל) כאן, וכן בשיעורי רבנו מאיר הלוי משמו (פ' בראשית עמ' ח) שאמר לבאר הכפילות בנוסח תפילת שחרית של שבת "ולא נתתו ה' אלקינו לגויי הארצות וכו' וגם במנוחתו לא ישכנו ערלים", וביאר הגרי"ז שזה קאי על שני ענינים הנפרדים שיש ביום השבת, האחד - דיני שבת וכל הלכותיו, והשני - מנוחת שבת, שהיא בריאה בפנ"ע שברא הקב"ה ביום השבת. והביא הגרי"ז מקור לזה מדברי רש"י כאן (ב), שכתב וז"ל, ויכל אלקים ביום השביעי וכו', דבר אחר מה היה העולם חסר מנוחה באת שבת באת מנוחה כלתה ונגמרה המלאכה, עכ"ל רש"י. הרי שהקב"ה ברא ביום השביעי מנוחת שבת, וזה נחשב כבריאה בפנ"ע. ולאור דברי רש"י מפרש הגרי"ז בנוסח התפילה, שמתחילה אנו מודים על מצות שבת ודיניה שכל זה ניתן רק לישראל, ולכך אנו אומרים "ולא נתתו וכו' לגויי הארצות", ואח"כ אנו מודים

ה. לפי דברי מרן ז"ל שיש בריאה מיוחדת של מנוחת שבת וזה שייך רק לבני ישראל, יש לנו ביאור נפלא בדברי הגמ' במגילה (י.) בעובדא דתלמי המלך שקיבץ ע"ב זקנים וצויה אותם לכתוב לו את התורה, ונתכוונו כולם לדבר אחד וכתבו עבורו "ויכל ביום הששי וישבות ביום השביעי" [ולא כתבו "ויכל ביום השביעי" ככתוב בתורה], והביאור מפני שתלמי הגוי היה מופקע מלהשיג שמנוחה היא בריאה מיוחדת, לכך הוצרכו חכמים לשנות לשון הפסוק.

ו. עוד בשיעורי רבנו מאיר הלוי במה שהוסיף על זה.

מבראשית עד סוף כל הדורות [שהראהו הקב"ה לאדם הראשון דור דור ודורשיו, דור דור ופרנסיו וכו' כנ"ל], בזה אכתי צ"ב מפני מה היה משה זה שחידש את החלק השני של המזמור, ואיך זכה משה להשיג הענין יותר מכל האבות הקדושים.

ונראה לפרש עפ"י מה דמבואר בחז"ל, שלא רק לאדם הראשון בלבד הוא שהראה הקב"ה את כל הנהגת העולם, אלא גם למשה רבינו הראה השי"ת את כל ההנהגה, וכדפירש רש"י בסוף התורה (פ' וזאת לד, ב ד"ה עד הים האחרון) וז"ל, דבר אחר אל תקרי הים האחרון אלא "היום האחרון", הראהו הקב"ה כל המאורעות שעתידין ליארע לישראל עד שיחיו המתים, עכ"ל. וכן מבואר להדיא בדברי חז"ל (ויקרא רבה פ"ה פרשה כו, ז) א"ר יהושע דסכנין בשם ר' לוי, מלמד שהראהו הקב"ה למשה דור דור ושופטיו, דור דור ומלכיו, דור דור וחכמיו, דור דור ומנהיגיו, דור דור ומשניו, דור דור ושוטריו, דור דור ופרנסיו, דור דור וחומסיו, דור דור וגזלניו, דור דור ונביאיו, ע"כ. הרי מבואר שגם משה רבינו ראה וידע את כל הנהגת הקב"ה עד סוף כל הדורות, בדיוק כמו אדם הראשון ממש. ולפ"ז מובן מאד למה דווקא משה רבינו היה יכול לחדש את הענין השני של המזמור, דהלא רק משה רבינו ידע מה

ה"א בגמר מעשה בראשית לומר שהתנה עמהם על מנת שיקבלו עליהם ישראל חמשה חומשי תורה, דבר אחר יום הששי כלם תלויים ועומדים עד יום הששי הוא ששי בסיון המוכן למתן תורה, עכ"ל. ומקור הדברים בגמ' ע"ז (ה.) אמר ר"ש בן לקיש מאי דכתיב ויהי ערב ויהי בקר יום הששי, מלמד שהתנה הקב"ה עם מעשה בראשית ואמר אם ישראל מקבלין את תורתני מוטב ואם לאו אני אחזיר אתכם לתוהו ובוהו, הרי שבאמת כל הבריאה היתה תלויה ועומדת עד שעת מתן תורה ורק אז נתחזקה ונתקיימה הבריאה. אשר לפ"ז יש לומר דמשה רבינו שעלה למרום וקיבל את התורה מסיני, וראה שנתקיים התנאי של הבריאה ואיך נתבססה ונתבצרה כל הבריאה עי"ז, ממילא עמד וחידש מזמור שיר ליום השבת, משום שע"י מתן תורה נתקיימה הבריאה.

אלא שעדיין יש מקום להעיר, דתינח לענין החלק הראשון של המזמור שקאי על עצם הבריאה, מובן שפיר דמשה רבינו הוא זה שחידשו ע"י שראה קיום הבריאה בשעת מתן תורה, אולם עדיין יש להבין לענין חלק השני של המזמור מ'מאד עמקו מחשבותיך' ואילך, שמבאר מרן הגרי"ז ז"ל דזה קאי על הנהגת הקב"ה את הבריאה

ז. וע' במה שהבאתי בעניני חג השבועות מהשל"ה הקדוש (מס' שבועות נר מצוה אות יט) שחג השבועות שהוא יום מתן תורה הוי כמו ראש השנה שהוא חידוש העולם.

וביאר הרנת יצחק עפ"י מה שאמר הגרי"ז (הובא להלן בפ' בשלח) דכל דברי הגר"ח לא נאמרו אלא לענין מי שרק 'בטוח' בישועת ה' מצד גודל מדת בטחונו, אבל מי שקיבל הבטחה מנביא שיעשה לו הקב"ה נס זה עדיף מבטחון גרידא, דכיון שאמר לו נביא שכן יהיה הרי זה כאילו כבר נעשה הנס ויכול לומר שירה עליו. ובזה יש ליישב שלגבי אדם הראשון כיון שהראהו השי"ת דור דור ודורשיו חכמיו ומנהיגיו וכו', הרי זה בגדר נבואה ולכך שפיר שייך לומר שירה על זה, עב"ד^ט. ולפי זה א"ש שגם משה רבינו שראה לכל דברים אלה בנבואה וכנ"ל, היה יכול לומר שירה על הנסים והישועות כבר מעיקרא.

הבנת עומק ההנהגה תלוי ביגיעה בתורה
ח] ובעיקר יסודו של הגרי"ז, ראיתי להעתיק כאן ביאור נפלא שראיתי להגר"ר דוד גאלדבערג שליט"א ראש ישיבת טעלז בספרו שירת דוד (סדר תפילה של שבת) שכתב וז"ל, ועפ"י דבריו [של הגרי"ז] נראה לפרש מה שסיים "איש בער לא ידע וכסיל לא יבין את זאת", כענין שכתב הרמב"ן עה"ת פ' בראשית (ב, ג) שששת ימי המעשה רומזים למאורעותיהם של

שנתגלה לאדם הראשון בעוצם ההשגחה וההנהגה הנפלאה שבכל הדורות, ורק אלו השנים הם שיכולים לומר "מאד עמקו מחשבותך".

תוספת ביאור כמה שרק אדם ומשה אמרו שירה זו

ז] ונראה להוסיף בזה דברים, בהקדם מה שנסתפק הגר"ח אם מי שבטוח בישועת ה' באופן גמור ומוחלט יכול לומר שירה כבר בשעת הצרה קודם הישועה, ופשט הגר"ח ספק זה מלשון הפסוק בתהלים "ואני בחסדך בטחתי יגל לבי בישועתך אשירה לה' כי גמל עלי", שביאר הגר"ח (הביאו הגרי"ז משמו, ראה להלן בפ' בשלח שהעתקנו הדברים), דקאמר דוד המלך "ואני בחסדך בטחתי" בבטחון גמור ושלם עד שכבר בשעת הצרה "יגל לבי בישועתך", שהיה דוד המלך שמח מעיקרא כאילו כבר נושע, ואעפ"כ לענין "אשירה לה'" שיאמר שירה על ישועת הקב"ה, בעינן שיהא "כי גמל עלי" לשון עבר, דהיינו שרק לאחר שכבר גמל ה' עלי והביא את הישועה בפועל הוא דשייך לומר שירה, ולא על ישועה העתידה להיות, ע"כ ממה שהביא הגרי"ז בשם הגר"ח. ובספר רנת יצחק תמה, דלפ"ז כיצד אמר אדם הראשון שירה זו על העתיד לבוא.

ח. ויש להעיר דלפי מה שכתב רש"י בפ' וזאת הברכה נמצא שמשא לא חידש מזמור שיר עד יום מיתתו שרק אז נתגלה לו כל הנהגת הבריאה, משא"כ לפי המדרש רבה אינו מוכרח לומר כן.

ט. ויש לציין בזה לדברי הרמב"ם הידועים (פ"י מהל' יסודי התורה ה"ד) דכאשר יגזור השי"ת על הרעה יחזור בו וינחם על הרעה, אבל כשיגזור שיהיה טובה אינו חוזר בו, מפני שכל דבר טובה שיגזור האל אפילו על תנאי אינו חוזר מזה, ע"כ.

ובה ברא עלמא, ועל זה אמר ש'מאד עמקו מחשבותיך' שהתורה היא עמוקה עד לאין שיעור. וזהו שהוסיף ואמר ש'איש בער' ר"ל שהוא בער מדברי תורה 'לא ידע', ו'כסיל' - מדברי תורה - 'לא יבין את זאת', כי ע"י שלא יבין את התורה לא ידע ולא יבין את פרטי ההנהגה של הבריאה, כי הכל נרמז בתורה כנ"ל. שוב ראיתי במדרש תהלים שכתב "איש בער לא ידע" - אדם שהוא בער מישראל חכמי ישראל ילמדוהו דברי תורה וכו', אבל אדם בקי בעכו"ם הוא 'כסיל' שאינו יודע דברי תורה, שנאמר "וכסיל לא יבין את זאת", ע"כ. הרי שפירש המדרש שמה שנאמר 'איש בער' ו'כסיל' ר"ל מדברי תורה וכמש"כ, עכ"ל הג"ר דוד גאלדבערג שליט"א.

ששת אלפי שנות העולם שיומו של הקב"ה הוא אלף שנה כדכתיב (תהלים ז) "כי אלף שנים בעיניך ביום אתמול וגו'". ועיין בגר"א בספרא דצניעותא שביאר וז"ל, ודע שכל אלו הימים הן רמז לששת אלפים שנה וכו' וכל הפרטים שהן בו' ימים אלו הן מתנהגין בו' אלפים כל אחד ביומו ובשעתו, ומכאן תדע קץ הגאולה שהוא בעתה ח"ו כשלא יהיו זכאין, שהוא קץ האחרון, ומשביע אני את הקורא בה' אלקי ישראל שלא יגלה זה, עי"ש. הרי שע"י הסתכלות בתורתנו הקדושה יכול האדם לידע את כל פרטי הנהגת העולם בששת אלפי השנים. ואולי לזה נתכוין דוד באמרו "מאד עמקו מחשבותיך", דקאי על התורה שהיא מחשבתו של הקב"ה

♦ ♦ ♦

סימן ג

בענין קרבנו של אדם הראשון

וייצר ה' אלקים את האדם עפר מן האדמה וגו' (ב, ז)

בשיעורי הגרמ"ד עה"ת שהביא שכן מפורש גם ברמב"ם (פ"ב מבית הבחירה ה"ב) וז"ל, ומסורת ביד הכל שהמקום שבנה בו דוד ושלמה המזובח בגורן ארונה, הוא המקום שבנה בו אברהם המזובח ועקד עליו יצחק וכו', ובו הקריב אדם הראשון קרבן ומשם נברא, אמרו חכמים אדם ממקום כפרתו נברא, עכ"ל.

בראשיתה של הבריאה מוצאים 'עמוד העבודה'

[א] בהא דכתיב עפר מן האדמה, פירש רש"י וז"ל: "דבר אחר, נטל עפרו ממקום שנאמר בו 'מזבח אדמה תעשה לי', הלואי תהיה לו כפרה ויוכל לעמוד, עכ"ל. ובמאי דנקט רש"י שאדם הראשון נוצר מעפרו של מקום המקדש, יעויין

לענין עמוד התורה נביא תחילה את דברי התרגום יונתן עה"פ "ויניחהו בגן עדן לעבדה ולשמרה" (ב, טו) שכתב וז"ל, ואשריה בגינוניתא דעדן למיהוי פלח באורייתא ולמנטר פיקודה, ע"כ. הרי מבואר ד"לעבדה" היינו לעסוק בתורה. וכמו כן מבואר בפרקי דר"א (פרק יב) וז"ל, ומה עבודה היה בתוך הגן שאמר "לעבדה ולשמרה", שמא תאמר יש מלאכה בגן עדן שיזמור לכרמים ולחרוש ולשדד את האדמה וכו', אלא לעסוק בדברי תורה ולשמור את דרך עץ החיים, ואין עץ חיים אלא תורה שנאמר (משלי ג, יח) "עץ חיים היא למחזיקים בה", עכ"ל. הרי מבואר שמיד בתחילת הבריאה היה עמוד התורה.

ובאמת מלבד זה הרי ידוע לנו מה שמבואר בגמ' (פסחים נד.) ז' דברים נבראו קודם שנברא העולם ואלו הן תורה וכו', ועי' בנפש החיים שער ד' שהאריך בענין זה שהקב"ה "איסתכל באורייתא וברא עלמא", עי"ש. הרי נתברר שכבר היה עמוד התורה קיים מתחילת הבריאה, ובלי זה אין התחלה לבריאה כלל.

אמנם מאידך גיסא, יעויין ברש"י (א, לא ד"ה יום הששי) דמשמע שהבריאה היתה תלויה ועומדת עד שיופיע עמוד התורה לאחר אלפיים שנה, וז"ל: דבר אחר 'יום הששי' -

ועי"ש בשיעורי הגרמ"ד שכתב לדייק מדברי הרמב"ם וז"ל, והנה הרמב"ם הוסיף בזה דלא נשתהה אדם הראשון בהקרבת הקרבן אלא תיכף כשנברא הקריבו. ויש לפרש בטעם הדבר עפ"י המשנה (אבות פ"א מ"ב) דעל שלשה דברים העולם עומד על התורה על העבודה ועל גמ"ח, ולזאת קאמר דתיכף בתחילת יצירת האדם כבר היתה עבודה שזה קיום העולם, עכ"ל הגרמ"ד.

והנה מבואר מדברי מו"ר זצ"ל, דהטעם שאדם הראשון הקריב קרבן מיד הוא מפני שענין ה'עבודה' הוא אחד משלשה דברים שהעולם עומד עליהם. ומבואר מזה שהיה ענין מיוחד שבתחילת בריאת העולם יהא שם כבר את עמוד העבודה שהעולם נשען עליו.

מקורות ל'עמוד התורה' בתחילת הבריאה

ב] ועל פי הנחה זו נראה פשוט, שגם היה צורך להיות אז בשעת בריאת העולם את שני העמודים האחרים, דהיינו תורה וגמילת חסדים, שהרי עבור קיום העולם אנו צריכים לכל שלשתן. ונראה שיש להביא כמה ראיות שאכן גם עמוד התורה וגמ"ח היו קיימים כבר מיד בתחילת בריאת העולם, וכמו שיתבאר.

י. וראה עוד בדברי הנצי"ב בהעמק דבר כאן, שכתב דאדם הראשון למד תורה שבכתב וגם תורה שבעל פה מאת הקב"ה, עי"ש.

הקב"ה למלאכי השרת בואו ונגמול חסד לאדם הראשון ולעזרו שעל מדת גמילות חסדים העולם עומד, אמר הקב"ה חביבה גמילות חסדים מזבחים ועולות וכו' עכ"ל^א. הרי מבואר דמיד אחר בריאת העולם עשה הקב"ה חסד עם אדם הראשון, והביאור הוא עפ"י דברי מו"ר זצ"ל שהיה צורך שיהא 'עמוד החסד' מופיע כבר בתחילת בריאת העולם, ובלי זה אין קיום לכל הבריאה.

עוד מקור לענין זה אנו מוצאים בגמ' סוטה (יד.), דרש ר' שמלאי תורה תחילתה גמילות חסדים וסופה גמילות חסדים, תחילתה גמילות חסדים דכתיב "ויעש ה' אלקים לאדם ולאשתו כתנות עור וילבישם", וסופה גמילות חסדים דכתיב, "ויקבר אותו בגיא" [שהקב"ה קבר את משה בעצמו].

ויש להביא עוד ראייה שהיה עמוד החסד קיים בתחילת הבריאה, מהא דאיתא בגמ' פסחים (קיא.) אמר ריב"ל הני כ"ו הודו כנגד מי, כנגד כ"ו דורות שברא הקב"ה בעולמו ולא נתן להם תורה וזן אותם **בחסדו**, ע"כ. הרי מבואר שכל קיום העולם עד מתן תורה היה בחסד מאת ה', וא"כ מצינו שהיה קיים עמוד החסד מתחילת בריאת העולם^ב. ועולה מדברינו שבאמת היו כל שלשת עמודי העולם

כולם תלויים ועומדים עד יום הששי הוא ששי בסיון וכו', ומקורו מגמ' ע"ז (ג.) מלמד שהתנה הקב"ה עם מעשה בראשית ואמר אם ישראל מקבלין את תורתי מוטב ואם לאו אני אחזיר אתכם לתוהו ובוהו עי"ש, ולכא' משמע שהתורה לא היתה בעולם עד קבלת התורה ולא קודם לכן. וצריך לומר דודאי כבר היה תורה בעולם מתחילת הבריאה, אבל עמוד התורה לא נתבסס ונתבצר עד לאחר מתן תורה, והעולם עמד עד אותה שעה 'על תנאי' שיקבלו את התורה בשעתו, אבל עצם התורה היה כבר בעולם מתחילת הבריאה. וראה מה שכתבתי להלן בעניני חג שבועות בשם מו"ר זצ"ל, לענין אם התורה שלמדו קודם מתן תורה היה לו שם "חפצא של תורה" או לא, יעו"ש.

מקורות לעמוד החסד בתחילת הבריאה **ג] וגם** לענין עמוד החסד נראה לומר, שהיה עמוד זה נמצא וקיים כבר בעולם מיד בתחילת הבריאה, כמבואר בפרקי דר' אליעזר (פרק יב) וז"ל, עשר חופות עשה הקב"ה לאדם הראשון בגן עדן וכולן של אבנים טובות ומרגליות ושל זהב, והלא לכל חתן אין עושין לו אלא חופה אחת ולמלך אין עושין אלא שלש חופות, לחלק כבוד לאדם הראשון עשה הקב"ה עשר חופות בגן עדן וכו', אמר

יא. ועי' עוד להלן שם פרק טז.

יב. וראה להלן בעניני חג השבועות, שהבאתי להעיר בשם מו"ר זצ"ל מהא דאיתא בחז"ל שהאבות למדו תורה, עי"ש.

חיים וקיימים כבר מתחילת הבריאה, ועליהן הוא שהיתה כל הבריאה עומדת כבר מראשית ימיה".

מבואר מדברי הגמ' שאדם הראשון לא הקריב קרבנו מיד כשנברא, אלא מיום המחרת.

משמעות מדוכתי אחריתי דלא הקריב אדם ביום הראשון

ד] והנה כל דברי מו"ר בנויים על משמעות הרמב"ם שהקריב אדם הראשון את קרבנו כבר מיד לאחר שנברא ביום הראשון. אולם יש להעיר שמדברי הגמ' בסנהדרין (לח:) לא משמע כן, עי"ש שמפרט הגמ' והולך כל מה שאירע בי"ב שעות הראשונות של בריאת האדם, ולא נזכר כלל שאדם הראשון הקריב אז שום קרבן. וביותר יש להעיר מדברי הגמ' בע"ז (ח.) וז"ל, "ת"ר יום שנברא בו אדם הראשון כיון ששקעה עליו חמה אמר אוי לי שבשביל שסרחתי עולם חשוך בעדי ויחזור עולם לתוהו ובוהו וזו היא מיתה שנקנסה עלי מן השמים, היה יושב בתענית ובוכה כל הלילה וחוה בוכה כנגדו, כיון שעלה עמוד השחר אמר מנהגו של עולם הוא, עמד והקריב שור שקרניו קודמין לפרסותיו, שנאמר 'ותיטב לה' משור פר מקרין מפריס", עכ"ל הגמ'. הרי

ונראה ליישב עפ"י מה שמצאתי בעז"ה בספר דרך חכמה על הרמב"ם שם (בבאור ההלכה) שכתב מרן שר התורה הגר"ח קניבסקי זצ"ל לבאר את דברי הרמב"ם וז"ל, לא מצאתי במדרש שאדם הראשון הקריב מיד שנברא, רק בפרקי דר"א פל"א איתא "הוא המזבח שהיה אדה"ר מקריב בו". ונראה שרבינו כתבה מסברא שמסתמא מיד שנברא הקריב קרבן תודה". ויותר נראה שכוונתו לגמ' דע"ז ח' א' יום שנברא בו אדם הראשון כיון ששקעה וכו' והקריב שור וכו', עכ"ל. הרי מבואר שהגרח"ק זצ"ל הבין ג"כ בדעת הרמב"ם כמו דנקט מו"ר זצ"ל שאדם הראשון הקריב קרבן מיד, אלא שהעלה ב' טעמים חלוקים בדבר או מצד הגמ' בע"ז או מדין 'הודאה'. ועכ"פ נראה מדברי הגרח"ק שנקט דאין סתירה מגמ' ע"ז לדברי הרמב"ם, ומוכרח מזה דגם אם הקריב אדם את קרבנו ביום המחרת בשבת, עדיין נחשב הדבר שהקריבו 'מיד', וזה

יג. ויש להעיר דלכאורה יש חילוק שהרי החדש נעשה ע"י הקב"ה בעצמו, משא"כ ב' העמודים של תורה ועבודה היו ע"י אדם, ומהיכ"ת שהחדש נעשה הי"ת נחשב גמ"ח לענין קיום העולם ע"י "עמוד החדש" בתחילת הבריאה. אמנם מבואר מלשון הפרקי דר"א שם שהקב"ה אמר "בואו ונגמול חסד לאדם הראשון ולעזרו שעל מדת גמילות חסדים העולם עומד", ולכאורה מוכח מיניה וביה שזהו קיום של עמוד החדש. ועוד י"ל דשאני חסד שהרי כל המקור של חסד נלמד מקרא ד"והלכת בדרכיו", וכדמייתי בסוטה (יד.) "מה הוא רחום אף אתה רחום" וכו', ולפיכך בהיות שכל מה שאנו עושים חסד הוא כדי להידמות להקב"ה, הרי מסתבר שהקב"ה היה צריך לקבוע את עמוד חסד בעולם, וא"ש.

יד. ע' בשיעורי רבינו מאיר הלוי פ' לך לך דדן אם היה שייך להביא קרבן תודה לפני מתן תורה.

גם לגבי הנחת מו"ר זצ"ל דבעינן קרבן זה לקיום העולם.

מדוע אין בזה משום "מחוסר זמן"

ה] והנה בעיקר הדבר שאדם הראשון מיד לאחר שחטא עמד והקריב קרבן, יש להביא מה שהעיר בזה מו"ר בשיעורי הגרמ"ד שם, דהיאך הקריב האדם את קרבנו תיכף והלא עדיין אין הבהמה בת שמונת ימים, ויש בזה פסול 'מחוסר זמן' כדכתיב 'ומיום השמיני והלאה ירצה לקרבן אשה לה'.

ותירץ מו"ר זצ"ל בשם הגרי"ז, על פי מה שאמרו חז"ל (ר"ה יא.) דכל מעשה בראשית "בקומתן נבראו, לדעתן נבראו, לצביונם נבראו", דהיינו שכבר ביום הראשון היו גדולים כאילו חיו כבר לזמן רב. ומצינו בחז"ל שדרשו כן להדיא על שורו של אדם הראשון, דכתיב עליו "ותיטב לה" משור פר מקרן מפריס" (תהלים סט, לב), ודרשו חז"ל (בגמ' ע"ז הנ"ל) דזהו שורו של אדם הראשון "שקרנותיו קודמות לפרסותיו" - דהיינו שבשור זה נתחדש דכבר בהיותו בן יומו היה נחשב שור גמור כשור שנולד לפני זמן רב. ואמר הגרי"ז דכיון שכן אף לא היה בשור זה פסול ד'מחוסר זמן'.

למה אין בזה פסול ד'ממשקה ישראל'

ו] עוד הערה שיש לעורר בזה הוא מה שתמהו כמה אחרונים^{טז},

מספיק גם לגבי מה שייסד מו"ר זצ"ל דבעינן עמוד העבודה עבור קיום העולם, דיתכן שסגי לזה במה שהקריב ביום המחרת.

ושוב מצאתי להגר"ח"ק במקום אחר (בספרו טעמא דקרא ריש פ' ויקרא) שכתב וז"ל, אדם כי יקריב מכם - פירש רש"י מה אדם הראשון לא הקריב מן הגול שהכל הי' שלו אף אתם לא תקריבו מן הגול. וקשה דהא בסנהדרין נ"ו ב' אמרינן מכל עץ הגן ולא מן הגול א"כ שייך גול באדם הראשון, ואין לומר דבשעה שהקריב הקרבן עדיין לא נולדו קין והבל דהא הקרבן הקריב למחר בשבת כמ"ש (בע"ז ח' א') דלאחר עמוד השחר הקריבו, [ויותר נראה שהקריבו למחרתו ביום א' שהרי נדרים ונדבות אין קרבין בשבת], וקין והבל נולדו ביום הששי כמ"ש בסנהדרין ל"ח ב'. וי"ל דבהמות וחיות כיון שהקב"ה א"ל בהדיא 'ורדו בדגת הים ובעוף ובכל חיה' וגו', א"כ הכל הי' שלו ולא שייך לקין והבל מאומה, ול"ש גבי גול בזה, אבל שאר דברים שלא ניתנו לו שייך גבי גול, עכ"ל. הרי מבואר מדברי הגר"ח"ק שנקט מסברא, שאדם הקריב קרבנו יומיים אחרי בריאת העולם דהיינו ביום הראשון לאחר השבת, ושגם דברי הרמב"ם מתפרשים הכי. ולכאו' צ"ל דגם אם הקריבו ביום ראשון זה ג"כ נחשב שהקריבו מיד כשנברא, ושזה מספיק

טז. ראה בהקדמת העונג יו"ט לספרו (אות יד בהג"ה).